

VAPAASTI KIRJOITETTU VANHUUS

Vanhuuden diskursiivinen rakentuminen sosiaali- ja terveysalan opiskelijoiden kirjoitelmissa

Hanna Kuitunen

Gerontologian ja kansanterveyden
pro gradu -tutkielma
Syksy 2015
Terveystieteiden laitos
Jyväskylän yliopisto

TIIVISTELMÄ

Hanna Kuitunen (2015). Vapaasti kirjoitettu vanhuus: Vanhuuden diskurssiivinen rakentuminen sosiaali- ja terveysalan opiskelijoiden kirjoitelmissa. Terveystieteiden laitos, Jyväskylän yliopisto, gerontologian ja kansanterveystieteen pro gradu -tutkielma, 47 s., 1 liite.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli selvittää sosiaali- ja terveysalan opiskelijoiden käsityksiä vanhuudesta. Tutkimusaineistona oli opiskelijoiden vapaan kirjoittamisen menetelmällä tuottamat tekstit, joiden aiheena oli 'vanhuus'. Aineisto kerättiin kaksivaiheisesti siten, että ensimmäisellä kerralla ainoastaan aihe (vanhuus) oli määritelty. Toisella kerralla opiskelijat saivat hyödyntää kirjoittamisen virikkeenä elokuvan jaksoa. Tutkimus oli laadullinen ja menetelmänä käytettiin diskurssianalyysia. Tutkielman viitekehyksenä oli sosiaalisen konstruktionismin teoria, jonka mukaan kielenkäytön avulla rakennetaan sosiaalista todellisuutta ja näin ollen myös vanhuutta.

Tutkimuskysymykseen vastattiin muodostamalla aineistosta diskursseja, jotka ilmentävät aineistossa esiintyviä vanhuudesta puhumisen tapoja. Aineistosta muodostettiin kolme päädiskurssia: yhteiskunnallinen, biomedikaalinen ja elämänkaaripsykologinen diskurssi. Päädiskurssit sisältävät tarkentavia diskursseja, jotka osaltaan rakentavat kyseistä päädiskurssia. Tarkemmin yhteiskunnallista merkityksellistämistapaa kuvaavat kunnioittamisen, ongelmien ja ulkopuolisuuden diskurssit. Biomedikaalisen diskurssin perustana oli vanhuksen toimintakyky, joten päädiskurssia tarkentavat diskurssit nimettiin toimintakyvyn heikkenemisen sekä hoitamisen diskursseiksi. Elämänkaaripsykologista diskurssia sen sijaan tarkentavat elämänvaihe-diskurssi ja elämäkokemus-diskurssi. Diskurssit eivät ole toisiaan poissulkevia, vaan ne voivat esiintyä limittäin. Diskurssien tunnistaminen perustuu siihen, että ne ovat kulttuurisesti vakiintuneita tapoja antaa merkityksiä ja puhua asioista. Eri asiayhteyksissä vanhuudesta puhutaan eri tavoin.

Tutkimuksen keskeinen johtopäätös on, että yhteiskunnallisessa keskustelussa esillä olevat teemat näkyvät tavoissa, joilla opiskelijat merkityksellistävät vanhuutta. Näin ollen on ensisijaisen tärkeää tunnistaa vallalla olevat vanhuudesta puhumisen tavat ja niiden merkitys. Vanhuutta tuotetaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa ja toisinnettaessa vallalla olevia puhumisen tapoja vaarana on vanhuskuvauksen yksipuolistuminen, mikä voi vaikuttaa niin ikääntyneitä koskeviin asenteisiin kuin käytännön toimiinkin. Tämä tutkimus osoitti myös, että fiktiivisen aineiston hyödyntäminen monipuolistaa vanhuudesta puhumisen tapoja.

Avainsanat: vanhuus, diskurssit, sosiaalinen konstruktionismi

ABSTRACT

Hanna Kuitunen (2015). Discursive construction of the old age in the writings of nurse and bachelor of social services students. Faculty of Sport Sciences. Department of Health Sciences, Gerontology and Public Health, University of Jyväskylä, Master's thesis, 47 pp., 1 appendix.

The purpose of this study was to examine nurse and Bachelor of Social Services students' thoughts about old age. The study material consisted students' texts about old age. Texts were produced by free writing method. The material were collected in two phases. At the first writing time only the subject (old age) was defined. At the second time students were allowed to utilize the short episode of movie as a stimulus for writing. The study was qualitative and discourse analysis was used as a study method. The frame of reference was the theory of social constructionism which deals the same "understanding of language" with discourse analysis: Social reality as well as old age are constructed with using the language.

The questions of the study were answered by forming discourses which indicate ways of talking about old age. There were three main discourses found on the students' texts: societal, biomedical and life cycle psychological discourses. The main discourses include more specific discourses. The discourses of respect, problems and being outsider are constructing the societal main discourse. The biomedical discourse is based on functional capacity and because of that discourses of declining functional capacity and care are the more specific discourses of biomedical main discourse. The discourses of life experience and old age as a life phase are more specific discourses for the life cycle psychological main discourse. All named discourses can appear at the same time, so they don't exclude each other. The recognition of the discourses is based on the fact that discourses are culturally well-established ways to give meanings and talk about things. The ways of talking about old age varies in different contexts.

The important conclusion of this study is that themes of societal conversation affect students' ways to give meanings to old age. That is why it is important to recognize prevailing ways to talk about old age. The old age is partially produced in social communication. There is a danger that opinions of old age become more one-sided as a result reproducing prevailing ways of talking. It can influence attitudes and practice related to old people. This study also showed that using fictive material as a stimulus for writing diversified ways of talking about old age.

Key words: old age, discourses, social constructionism

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1 JOHDANTO.....	1
2 SOSIAALINEN KONSTRUKTIONISMI JA DISKURSSIN KÄSITE.....	3
2.1 Sosiaalisen konstruktionismin teoreettisia oletuksia	3
2.2 Diskurssi teoreettis-analyttisena käsitteenä	4
3 VANHUUDEN SOSIAALINEN RAKENTUMINEN	7
3.1 Ikä – Miten se määritellään?	7
3.2 Nimeäminen osana vanhuuden rakentumista.....	8
3.3 Stereotyyppiat vanhuuden esittämistapana	11
3.4 Vanhuuden merkityksellistäminen suomalaisissa lehtiteksteissä	12
4 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSONGELMA	16
5 AINEISTO JA MENETELMÄ	17
5.1 Tutkimusaineiston keruu ja kuvaus	17
5.2 Diskurssianalyttinen tutkimusprosessi.....	18
6 TULOKSET	21
6.1 Yhteiskunnallinen diskurssi	23
6.1.1 Kunnioittamisen diskurssi	23
6.1.2 Ongelma-diskurssi.....	25
6.1.3 Ulkopuolisuuden diskurssi	26
6.2 Biomedikaalinen diskurssi	26
6.2.1 Toimintakyvyn heikkenemisen diskurssi	27
6.2.2 Hoitamisen diskurssi	28
6.3 Elämänkaaripsykologinen diskurssi	30
6.3.1 Elämänvaihe-diskurssi	30
6.3.2 Elämäkokemus-diskurssi.....	32
6.4 Fiktiivinen aineisto kirjoittamisen virikkeenä – vanhuuden kuvaus monipuolistuu	32
7 POHDINTA.....	36
7.1 Tulosten pohdintaa.....	36
7.2 Tutkimuksen luotettavuus.....	39
7.3 Tutkimuksen vahvuudet ja heikkoudet	40
7.4 Johtopäätökset.....	41
7.5 Jatkotutkimusehdotukset.....	41
LÄHTEET	43
LIITE	

1 JOHDANTO

Vanhuudesta ja vanhenemisestä on tullut keskeinen yhteiskunnallisen keskustelun aihe. Eräänä merkittävänä syynä ikäkysymysten pohdintaan voidaan pitää ikääntyneiden määrän kasvua. Tilastokeskuksen (2012) ennusteen mukaan yli 65-vuotiaiden osuus koko väestöstä on vuoteen 2030 mennessä 26 prosenttia, kun vuonna 2012 samanikäisten osuus oli 18 prosenttia. Vuoden 2013 lopussa yli 65-vuotiaita oli väestöstä 19,4 prosenttia. Yli 85-vuotiaiden määrän sen sijaan ennustetaan nousevan nykyisestä kahdesta prosentista seitsemään prosenttiin vuoteen 2060 mennessä (Tilastokeskus 2012). Tarkasteltaessa vanhuuteen liittyvää keskustelua esiin nousee usein vanhuuden ja vanhusten pitäminen uhkana tai taakkana. Tätä kuvastaa kansainvälisessä keskustelussa käytettävät termit *age revolution*, *age shock* ja *age wave* puhuttaessa globaalista vanhenemisestä (Jyrkämä ym. 2009, 149; Mulley 2007).

Keskusteluun ikääntyneiden määrän kasvusta liittyy usein taloudellisia näkökulmia, joita ilmaistaan tavanomaisesti väestöllisellä huoltosuhteella. Sillä tarkoitetaan alle 15-vuotiaiden ja 65 vuotta täyttäneiden määrää 100 työkäistä kohden. Vuoden 2013 lopussa tämä väestöllinen huoltosuhte oli 55,8, joka on korkeampi kuin yli viiteenkymmeneen vuoteen (Tilastokeskus 2012). Myös vanhustenhoitoon liittyvät kysymykset, kuten huoli työvoiman riittävydestä, liittyvät tiiviisti keskusteluun vanhuudesta (Jyrkämä 2009, 153). Vaikka ikääntyneet tarvitsevat nuorempia ikäluokkia enemmän hoivaa ja hoitoa, korkea kronologinen ikä ei itsessään välttämättä merkitse sitä, että yksilö tarvitsisi enemmän sosiaali- ja terveystaloudellisia palveluita. Tämä perustuu siihen, että myös terveet ja toimintakykyiset elinvuodet ovat lisääntyneet eliniän pidentyessä. Ikääntyneet ovat varsin hyväkuntoisia ja aktiivisia ja pystyvät selviytymään itsenäisesti korkeaan ikään saakka (Parjanne 2004, 21; Vaarama 2009, 17, 124).

Vanhuudesta puhumisen konventiot ovat varsin vakiintuneita. Esimerkiksi Saarenheimo (2014) on nostanut esiin, että yhteiskunnallisena tavoitteena on ollut ainakin 1970-luvulta lähtien muuttaa vanhuskuvaa myönteisemmäksi. Kun kymmenien vuosien jälkeen havaintona kuitenkin on, että esimerkiksi lehtitekstien vanhuusdiskurssit ovat varsin ongelmakeskeisiä, voi perustellusti todeta, että vanhuudesta puhumisen ongelmapainotteiset tavat ovat siirtyneet sosiaalisessa vuorovaikutuksessa sukupolvelta toiselle. Koska vanhoja ihmisiä on

tulevaisuudessa yhä enemmän, eikä vanhuuteen liitettyjä ongelmia ole tarkoituksenmukaista korostaa, olisi tärkeää monipuolistaa vanhuudesta puhumisen tapoja. Edellytyksenä puhumisen konventioiden monipuolistamiselle on kuitenkin tunnistaa, miten nykyiset puhumisen tavat rakentuvat.

Edellä kuvatut vanhuuteen liitetyt tekijät ja niistä käyty keskustelu muokkaavat käsityksiä vanhuudesta, vanhenemisesta ja vanhoista ihmisistä. Sosiaalisen konstruktionismin ajatusta mukailien vanhuudesta puhumisen tavat rakentavat vanhuutta tietynlaiseksi. Vanhuutta siis rakennetaan sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Kielenkäyttö on keskeinen osa sosiaalisia prosesseja, ja sen vuoksi on tärkeää tutkia, miten vanhuudesta puhutaan. Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena ovat sosiaali- ja terveysalan opiskelijoiden tavat merkityksellistää vanhuutta. Lähestymistapa tutkittavaan ilmiöön eli vanhuuteen sosiaali- ja terveysalan opiskelijoiden kuvaamana, on se, että vanhuutta pidetään sosiaalisesti ja diskursiivisesti tuotettuna ilmiönä. Diskursiivista tutkimusta on relevanttia tehdä gerontologian alalla, koska siinä yhdistyy kielenkäytön tarkastelu yhteiskunnalliseen aspektiin. Näin ollen diskursiivinen tutkimus tuottaa tietoa yleisen vanhuskuvan muokkautumisesta. Tässä tutkimuksessa yhteiskunnallinen tilanne muodostaa tutkimuksen laajan kontekstin, mutta myös sosiaali- ja terveysala on merkittävä konteksti. Oletettavaa on, että nämä kontekstit vaikuttavat opiskelijoiden tapoihin merkityksellistää vanhuutta.

2 SOSIAALINEN KONSTRUKTIONISMI JA DISKURSSIN KÄSITE

2.1 Sosiaalisen konstruktionismin teoreettisia oletuksia

Tutkielmani ankkuroituu sosiaalisen konstruktionismin teoriaan, joka perustuu ajatukseen siitä, että todellisuus rakentuu ihmisten välisissä sosiaalisissa prosesseissa, vuorovaikutuksessa (Burr 1995). Näin ollen vanhuus ymmärretään tässä yhteydessä ilmiönä, joka määrittyy myös sosiaalisesti – ei ainoastaan biologisesti tai fysiologisesti. Sosiaalisen konstruktionismin epistemologiaan kuuluu ajatus siitä, että tieto ei ole heijastusta ”oikeasta ja pysyvää” todellisuudesta, vaan se on muodostettu jostakin näkökulmasta ja jotakin tarkoitusta varten. Lisäksi tieto merkityksellistyy ja määrittyy sosiaalisissa suhteissa (Burr 1995). Tieto syntyy sosiaalisessa yhteisössä ja siten sitä pidetään myös yhteisön omaisuutena. Yhteisön viestintätilanteet sosiaalistavat jäsenensä tiettyihin tapoihin ja näin ollen yhteisön jäsenet tietävät, miten ja mistä asioista on sopivaa keskustella. Yhteisön jäsenillä on samankaltaiset arvot, uskomukset ja toimintatavat, mitkä johtavat yhteisiin normeihin ja puhetapoihin (Luukka 2000, 151). On tärkeää tutkia, mitä ja miten ihmiset ajattelevat – tässä tapauksessa vanhuudesta – koska nämä käsitykset ovat mukana rakentamassa ”vanhuuden todellisuutta” sekä sitä, mitä tiedämme vanhuudesta ja toisaalta myös sitä, mitä emme tiedä.

Todellisuuden muodostuessa sosiaalisissa prosesseissa kielellä, käsitteellisillä kehyksillä, kategorioilla sekä muunlaisilla representaation eli (uudelleen)esittämisen muodoilla on keskeinen merkitys. Todellisuuden ymmärtäminen tietynlaisena ja tähän ymmärrykseen liittyvien elämäsmuotojen ja traditioiden ylläpitäminen edellyttävät siten jatkuvaa ihmisten välistä merkitysten jakamista ja muodostamista (Burr 1995; Gergen 2009, 73). Tulkinta liittyy olennaisesti todellisuuden rakentumiseen. Sosiaalisen konstruktionismin tieto- ja todellisuuskäsitystä hahmoteltaessa on tärkeää huomioida, että tieto ja todellisuuden jäsentäminen ovat aina historiallisesti ja kulttuurisesti määrittyneitä: aika, paikka ja esittämistilanne muokkaavat todellisuutta ja sen kuvausta.

Vuorovaikutteisuus korostuu myös toisessa sosiaalisen konstruktionismin peruslähtökohdassa, joka on kielen merkitys sosiaalisen toiminnan muotona. Kielen avulla luodaan määritelmiä ja kieli määrittelee toimintaa, joka saa aikaan vaikutuksia (Gergen 2009, 61; Burr 1995). Kielen avulla ihmiset rakentavat todellisuutta. Todellisuuden jäsenysten voidaan katsoa olevan neuvottelujen ja kamppailun tulosta. Kuvaamistavat muuttuvat ja

joillakin todellisuuden kuvauksilla on vahvempi asema kuin toisilla. Tämä liittyy vallankäyttöön ja valtaan liittyvät kysymykset muokkaavatkin todellisuuden rakentumista tietynlaiseksi (Jokinen 1999, 40). Foucault (1982) on käsitellyt paljon valtaan liittyviä asioita ja hänen tulkintansa mukaan valta on kielen ja puhetaipojen (diskurssien) tuote. Kieli ilmentää maailman moninaisuutta ja siihen liittyviä erimielisyyksiä ja konflikteja, jolloin myös valtasuhteet nousevat esiin.

Kriittisellä reflektiolla on keskeinen rooli todellisuuden kuvausten muutoksissa. Kriittisellä reflektiolla tarkoitetaan itsestään selvän tiedon kyseenalaistamista. Jotta on mahdollista suhteuttaa omaa tapaa ymmärtää todellisuutta, on oltava tietoinen erilaisista todellisuuskuvauksista. Edellä esille tulleet asiat: kriittisyys itsestään selvyyksiä kohtaan, käsitysten historiallis-kulttuurisuus, tiedon syntyminen sosiaalisissa prosesseissa sekä tiedon ja sosiaalisen toiminnan yhteenkuuluminen ovat sosiaalisen konstruktionismin pääkohtia, jotka ovat yleisesti hyväksytyjä kaikkien konstruktivistien keskuudessa (Burr 2003, 2–5). Sosiaalisen konstruktionismin ydinajatus on siis se, että kieli merkityksellistää maailmaa eli rakentaa sitä tietynlaiseksi tietystä näkökulmasta. Tästä seuraa se, että maailmaa ja sen ilmiötä ei ole mahdollista tutkia ilman ennakkokäsityksiä, jotka ovat muotoutuneet kulttuuris-historiallisesti ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (Jokinen 1999, 39; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 12). Vanhuuskuvia tutkinut Rintala (2003, 157) korostaa vanhuuskuvien olevan sosiaalisia konstruktioita. Erilaisten vanhuuskuvien muodostuminen on sidoksissa aikaan ja yhteiskunnassa sekä ideologian tasolla että käytännössä tapahtuviin muutoksiin. Myös yksilöiden tuottama tieto muokkaa vanhuuskuvia. Näin ollen myös muutokset vanhuksuvissa selittyvät useilla eri tekijöillä.

2.2 Diskurssi teoreettis-analyttisena käsitteenä

Sosiaalista merkityksen rakentamista voidaan käsitteellistää ja tutkia monin tavoin, mutta usein pidetään hyödyllisenä diskurssin käsitettä, jolla voidaan kuvata kielenkäytön ja sosiaalisen todellisuuden yhteenkietoutuneisuutta (Pietikäinen & Mäntynen 2009). Diskurssilla voidaan tarkoittaa sosiaalista käytännettä sen sijaan, että se olisi yksilöllistä tai tilanteisten muuttujien heijastamaa kielenkäyttöä (Fairclough 1992, 63). Diskurssi on siten sosiaalisen toiminnan muoto. Pietikäinen ja Mäntynen (2009, 27, 49–52) havainnollistavat diskurssin käsitteen kahtalaisuutta: Toisaalta voidaan puhua *diskurssista*, joka viittaa diskurssintutkimuksen teoreettiseen lähtökohtaan eli kielenkäyttöön sosiaalisena toimintana.

Toisaalta voidaan puhua ikään kuin laskettavissa olevista *diskursseista*, joilla tarkoitetaan ”historiallisesti suhteellisen sitkeitä vuorovaikutustilanteista toisiin käytettyjä ja tunnistettavissa olevia tapoja merkityksellistää ja kuvata asioita, ilmiöitä ja tapahtumia tietyistä näkökulmasta ja tietyllä tapaa”. Tässä tutkielmassa diskurssin käsitettä käytetään lähinnä jälkimmäisessä merkityksessä.

Diskurssit ilmenevät kielenkäytössä, mutta niiden logiikka on peräisin sosiaalisesta todellisuudesta, sillä diskurssit ovat osa sosiaalisia käytänteitä (Fairclough 1992, 71; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 51). Sosiaalisessa todellisuudessa on monenlaisia tapoja puhua asioista, esimerkiksi nimeäminen ja toimijuuden ilmaiseminen. Erilaisia diskursseja voi siis tutkia konkreettisista kielenkäyttötapahtumista, mutta ne ovat rakentuneet laajemmassa sosiaalisessa ja kulttuurisessa kontekstissa (Luukka 2002, 99).

Diskurssien tehtävät ovat hyvin samankaltaisia kuin kielenkäytön tehtävät: Diskurssien avulla representoidaan maailmaa, määritetään identiteettejä ja organisoidaan kielellisiä ja muita resursseja. Kielen ja diskurssin tehtävät voivat olla samanaikaisia, mutta tulkitsijasta riippuen jokin voi nousta toisia keskeisemmäksi tehväksi. Kieli nähdään siis resurssina, joka tarjoaa monenlaisia mahdollisuuksia merkitysten luomiseen (Fairclough 1992, 64; Fairclough 1997, 76; Pietikäinen 2000, 197; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 14). Esimerkiksi poliittisen diskurssin käyttäminen rakentaa puheenaiheena olevasta asiasta kuvaa poliittisena kysymyksenä. Identiteetin määrittelemistä puolestaan voi ilmentää vaikkapa ”me ja toiset” -diskurssin käyttö. Se, että esimerkiksi talouden diskurssin käyttö määrittää sitä, minkälaisia sanavalintoja vanhuudesta käytetään, on osoitus siitä, että diskurssi organisoii ja jäsentää kielellisiä resursseja. Sosiaalisen konstruktion ajatus liittyy diskursseihin siten, että niillä on kyky kuvata ja siten rakentaa todellisuutta. Todellisuuden kuvaamiseen ei sisälly pelkästään puheenaihe, vaan samalla rakennetaan kuvaa myös itsestä, toisista, ajasta ja kulttuurista. Diskursseilla on näin ollen merkittävä rooli todellisuuden rakentamisessa (Hall 1997, 15; Pietikäinen & Mäntynen 2009, 52–53).

Diskurssintutkimus pohjautuu sosiaalisen konstruktionismin teoriaan. Kieli ja muut semioottiset merkkijärjestelmät siis rakentavat maailmaa tietynlaiseksi tietyistä näkökulmasta. Tutkittaessa maailmaa ja sen ilmiöitä on otettava huomioon myös historiallis-kulttuurisesti muotoutuneet ennako-oletukset (Jokinen 1999, 39, Pietikäinen & Mäntynen 2009, 12). Merkitysten vakiinnuttamisen ja uudistamisen prosessi liittyy myös dialogiseen

kielikäsitykseen, jonka mukaan kieli on keskenään kilpailevien merkityksellistämisen tapojen systeemi. Kielenkäyttäjät tekee valintoja, joilla on kulttuurinen, sosiaalinen ja historiallinen tausta. Näin hän ottaa tietyn position kielenkäyttäjänä ja merkityksellistäjänä suhteessa aikaisempiin merkityksellistämisen tapoihin (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 16).

Tutkielman tärkeinä oletuksina on Jokisen ym. (1993, 17–18) muotoilemat viisi diskurssianalyttisen viitekehyksen lähtökohtaa. Edellä on jo mainittu kaksi ensimmäistä, jotka ovat kielenkäytön sosiaalista todellisuutta rakentava luonne sekä rinnakkaisten ja keskenään kilpailevien merkityssystemien olemassaolo. Lisäksi oletetaan, että merkityksellinen toiminta on kontekstisidonnaista ja että toimijat kiinnittyvät merkityssystemeihin. Viimeisenä oletuksena on se, että kielenkäyttö on seurauksellista (myös Pietikäinen–Mäntynen 2009, 11–22).

3 VANHUUDEN SOSIAALINEN RAKENTUMINEN

3.1 Ikä – Miten se määritellään?

Ikä on esimerkki sosiaalisesta ja kulttuurisesta konstruktiosta, mikä ilmenee siitä, että ikää yleensä pidetään ihmistä ja hänen elämänsä määrittävänä tekijänä (Sankari & Jyrkämä 2001, 7–8). Tiettyssä iässä oleminen luo kulttuurisia vaatimuksia ja velvollisuuksia: oletetaan tiettyjä asioita elämäkulusta, perheestä, ystävistä, arvoista ja mistä tahansa, minkä katsotaan yleisesti kuuluvan normaaliin elämään. Näin ollen ikään kätkeytyy oletuksia maailmasta ja siitä, miten siinä tulee elää (Harris 2007, 42–43; Jyrkämä ym. 2009, 149). Tähän liittyen vanhana olemistakin voidaan pitää eräänä yhteiskunnallisena luokituksena, tapana puhua ja mieltää asioita ja ihmisiä sekä tapana hahmottaa maailmaa. Vanhana olemisen luokittelukriteerit eivät ole pysyviä, vaan ne muuttuvat yhteiskunnan mukana (Jyrkämä 2001, 279). Esimerkiksi ikägallupissa 15–79 -vuotiaat arvioivat vanhuuden alkavan keskimäärin 72-vuotiaana. Nuorimmat vastaajat arvioivat vanhuuden alkavan 65-vuotiaana ja vanhimmat vastaajat 80-vuotiaana. Kysely osoitti, että mitä vanhempi vastaaja sitä myöhemmin vanhuuden katsottiin alkavan (Rahkonen & Mäkinen 2013).

Kun puhutaan iästä sosiaalisena ja kulttuurisena konstruktiona, lähtökohtana on yleensä kronologinen, vuosissa mitattava ikä, jota totutusti pidetään keskeisenä elämää jäsentävänä ja määrittävänä tekijänä (Marin 1996, 4; Jyrkämä ym. 2009, 149). Suomessa vanhuus alkaa juridisesti 65-vuotiaana, jolloin henkilö luokitellaan vanhuuspolitiikan kohteeksi. Tämä yleisen eläkeiän alkaminen perustuu kronologiseen ikään (Jyrkämä 2001, 281). Kronologisuuden lisäksi ikää voidaan kuitenkin tarkastella myös biologisesta, psyykkisestä, sosiaalisesta, toiminnallisesta tai funktionaalisesta, persoonallisesta ja subjektiivisesta näkökulmasta. Nämäkään eivät ole yksiulotteisia ikiä: esimerkiksi henkilö voi olla mieleltään nuori mutta huonomuistinen, jolloin puhutaan psykologisten ikien ristiriidasta (Laslett 1989, 24–27, Marin 1996, 4; Rantamaa 2001, 53–64). Se, mistä näkökulmasta iästä puhutaan, vaikuttaa myös siihen, ketä pidetään vanhana. Sosiaali- ja terveydenhuollon piirissä korostuu funktionaalisen iän merkitys, mikä vaikuttaa siihen, että vanhuuden katsotaan alkavan vasta 75–80-vuoden iässä. Tämä poikkeaa huomattavasti juridisen vanhuuden alkamisesta 65-vuotiaana (Jyrkämä ym. 2009, 51). Aiemmin kronologisen iän merkitys vanhuuden määrittelyssä on ollut suuri, mutta nykyisin funktionaalisen ja kokemuksellisen iän merkitys

on lisääntynyt (Jyrkämä ym. 2009, 149).

Sosiaalinen ikä korostaa yksilön vuorovaikutusta ympäristönsä kanssa sekä iän yhteisöllistä ja julkista rakentumista. Sitä määrittävät niin lähipiiri kuin yhteiskunnalliset instituutiotkin (Laslett 1991, 24–27; Vakimo 2001, 68). Omaan, henkilökohtaisesti määriteltyyn ikään voidaan viitata persoonallisen, subjektiivisen tai koetun iän käsitteillä. Persoonallinen ikä viittaa yksilön itselleen asettamiin tavoitteisiin ja niiden saavuttamiseen. Näin ollen persoonallinen ikä määräytyy sen mukaan, miten henkilö arvioi edenneensä tavoitteiden saavuttamisessa (Laslett 1989, 25; Tikka 1994, 93). Subjektiivisessa iässä puolestaan korostuvat filosofiset pohdinnat minästä ja sen iästä (Rantamaa 2001, 63). Kyse on siis siitä, että ihminen saavuttaa kokemuksen ajan suhteellisuudesta, kuolemasta ja ajattomuudesta kuoleman jälkeen (Laslett 1989, 26).

Usein puhutaan myös kokemuksellisesta iästä, joka kuvaa yksilön henkilökohtaista tunnetta iästään. Se voikin olla yksilölle merkityksellisempi iän määrittäjä kuin kronologinen ikä. Tutkimusten mukaan koettu ikä poikkeaa usein kronologisesta iästä: itseä tai lähipiiriin kuuluvia ei koeta vanhaksi, vaikka kronologisen iän perusteella niin voitaisiin ajatella (Ruoppila 1992; Uotinen 1995; Kangas & Nikander 1999, 10; Jyrkämä 2001, 283). Arvioidessaan omaa ikäänsä ja kokiessaan itsensä kronologista ikää nuoremmaksi ihmisellä on mielikuva siitä, millainen vanha ihminen on. Itseä verrataan tähän ”oikeaan vanhukseen”. Ikärepresentaatiot syntyvätkin ikäryhmien erottelun kautta. Erot yleistetään usein koskemaan koko ikäryhmää, jolloin luodaan niin sanottu tietyn ikäryhmän yleinen identiteetti (Marin 2002, 97–99).

3.2 Nimeäminen osana vanhuuden rakentumista

Vanhuutta ei voi määritellä pelkästään kronologisen iän perusteella ja iällä kokonaisuudessaan on hyvin subjektiivinen luonne. Vanhuuden määrittelyn vaikeuteen tai vanhuuteen suhtautumisen vaikeuteen liittyy myös vanhuuden nimeämisen problematiikka. Vanhuuteen liittyvistä nimeämisen käytänteistä käydään jatkuvaa keskustelua. Sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta jokainen nimeämistapahtuma on eräänlainen kannanotto siihen, mitä nimityksiä katsotaan sopivaksi käyttää ja minkälaisia merkityksiä vanhuudesta nimeämisen kautta rakentuu. Vanhuuden ja vanhojen ihmisten nimeämisen konventiot ovat hyvin moninaisia, mikä kertoo siitä, että kysymys ei ole neutraalista tai merkityksettömästä

asiasta. Asioiden, ilmiöiden ja tapahtumien nimeäminen on diskurssintutkimuksellisen lähestymistavan mukaan tärkeä osa merkityksenantoa ja todellisuuden esittämistä tietynlaisena (Heikkinen 2000, 126; Luukka 2002, 105).

Vanhuus-sanan sopivuutta on kyseenalaistettu sen vuoksi, että se saattaa herättää stereotyyppisiä merkityksiä, kuten vanhus-nimityskin. *Vanhus* tai *vanhuus* -sanat voivat tuoda mieleen esimerkiksi raihnaisuuden ja hoidon tarpeen. On esitetty, että *vanhuus*-sanan voisi korvata sanalla *vanheneminen*, sillä se ilmaisee prosessiluonnetta, joka sisältäisi merkityksen vanhuuteen liittyvistä muutoksista. Lisäksi prosessiluonneteen korostamisessa on ajatus siitä, että yksilöllinen kokemus nousisi keskeiseksi (Bytheway 1995; Blaakilde ym. 1998 Vakimon 2001, 41 mukaan). Myös Jyrkämä (2009, 151) korostaisi prosessiluonnetta pysyvän tilan sijaan. Hänen mielestään *vanhustuminen* olisi hyvä sana kuvaamaan tätä prosessia, jossa vanhuus on läsnä jo ennen vanhuutta esimerkiksi toiveina, odotuksina ja pelkoina.

Kun pohditaan *vanhuus*- ja *vanheneminen* -sanojen merkityksiä, huomio kiinnittyy niiden merkityseroihin. *Vanhuus* on muodostettu *UUs*-johtimella, jonka perusmerkitys on ominaisuudennimen ilmaiseminen. Toisaalta samalla johtimella voi muodostaa sanoja, jotka ovat vakiintuneet tarkoittamaan esimerkiksi jonakin olemisen aikaa. Tätä havainnollistaa sana *lapsuus*, jonka merkityksen voisi ilmaista 'lapsena olemisen aika'. *Vanhuus*-sanalle on saman mallin kautta mahdollista luoda merkitys 'vanhana olemisen aika', jolloin keskeinen merkitys kiteytyy sanaan *aika* (ISK § 173–178). Sana *vanheneminen* on muodostettu *minen*-johtimella verbistä *vanheta*. *minen*-johdoksilla viitataan teon nimeen tai sen lopputulokseen, eli niillä todellakin on prosessiluonne (ISK § 227). Koska sanoilla *vanhuus* ja *vanheneminen* on lähtökohtaisesti erilainen perusmerkitys, sana on valittava sen mukaan, mitä kussakin tilanteessa tarkoitetaan.

Edellä käsiteltiin nimeämistä, jossa esiintyy sana *vanha*. Tyypillistä kuitenkin on, että sana *vanha* pyritään kokonaan kiertämään. Esimerkiksi mediateksteissä käytetään usein nimityksiä, joilla yritetään häivyttää vanhuuden ikäkauteen liittyviä vakiintuneita kulttuurisia mielikuvia. Vanhenemisestä puhutaan usein ikääntymisenä ja vanhoista ihmisistä käytetään esimerkiksi nimityksiä seniori, ikäihminen tai ikinuori. Ikääntynyttä naista voidaan kutsua aikuiseksi naiseksi ja eläkkeelle jäänyttä miestä vapaaherraksi (Nikander 1999, 218; Vakimo 2001, 39, 195). Huomiona *ikääntyä*-verbistä ja sen partisiippimuodoista *ikääntyvä* ja *ikääntynyt* voi todeta, että ne ovat vakiintuneet tarkoittamaan ainoastaan vanhenemistä ja vanhaa ihmistä

(ISK § 521, § 630–632).

Vuonna 2013 voimaan tullessa vanhuspalvelulaissa (laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalveluista) puhutaan ikääntyneestä väestöstä ja iäkkäästä henkilöstä. Ikääntyneellä väestöllä tarkoitetaan ”vanhuuseläkkeeseen oikeuttavassa iässä olevaa väestöä”. Iäkkäällä henkilöllä sen sijaan tarkoitetaan ”henkilöä, jonka fyysinen, kognitiivinen, psyykkinen tai sosiaalinen toimintakyky on heikentynyt korkean iän myötä alkaneiden, lisääntyneiden tai pahentuneiden sairauksien tai vammojen vuoksi taikka korkeaan ikään liittyvän rappeutumisen johdosta”. Kyseisen määritelmän perustana on näin ollen toimintakyky ja terveydentila.

Sosiaali- ja terveysministeriön teettämässä vanhusbarometrissa vuosina 1994 ja 1998 kysyttiin 60 vuotta täyttäneiltä suomalaisilta, mitä nimitystä he mieluiten käyttäisivät yli 60-vuotiaista. Annetut vaihtoehdot olivat eläkeläiset, ikääntyneet ihmiset, seniorikansalaiset, ikäihmiset, iäkkäät ihmiset, vanhuksset, vanhat ihmiset, jokin muu ilmaisu tai ei osaa sanoa. Molempina vuosina suurimman kannatuksen sai nimitys *eläkeläiset*. *Seniorikansalainen*-sanan suosio oli vuonna 1998 lähes kaksinkertaistunut verrattuna neljä vuotta aiemmin tehtyyn kyselyyn, ja se olikin kolmanneksi kannatetuin nimitys yli 60-vuotiaalle. *Ikääntyneet ihmiset* -nimitys oli vain hieman sitä suositumpi. *Vanhuksiksi* tai *vanhoiksi ihmisiksi* ei yli 60-vuotiaita haluttu kutsua. Asetelma kuitenkin muuttui, kun valittiin parasta nimitystä yli 80-vuotiaalle ihmisille. Vuonna 1998 selkeä enemmistö kannatti nimitystä *vanhus*, vaikkakin sen kannatus oli vähäisempi kuin vuonna 1994. Toiseksi eniten kannatusta sai *ikäkkäät ihmiset* -nimitys. Sen sijaan *seniorikansalainen*-sana ei saanut enää kannatusta, kun valittiin parasta ilmaisuksi yli 80-vuotiaalle (Vaarama ym. 1999). Tuoreessa Eloisa ikä -avustusohjelman kyselytutkimuksessa nimitykset *seniori* ja *ikäihminen* saivat eniten kannatusta kysyttäessä 15–79-vuotiailta parasta nimitystä kuvaamaan vanhaa ihmistä (Rahkonen & Mäkinen 2014).

Vilkunan (2002, 77–84) mukaan *vanhus*-nimitykseen on kautta aikojen liittynyt negatiivisia konnotaatioita, minkä takia sen käyttämisestä on saatettu välttää. Myös suomalaisen yhteiskunnan historiassa tämä ilmiö on havaittavissa: Vanhuksiksi kutsuttiin niitä, jotka olivat iäkkäitä ja kaikkein heikoimmassa yhteiskunnallisessa asemassa. Nimitykset *vanha* ja *ikä*s olivat positiivisempia ja kunnioitusta herättävämpiä, minkä vuoksi ne oli varattu sellaisille ihmisille, joihin nämä ominaisuudet pystyttiin mielikuvissa liittämään, siis hyväosaisiin vanhoihin ihmisiin. Nimeämiskeskustelun yhteydessä voidaan kysyä, stigmatisoiko

kiertoilmausten keksiminen ja niiden käyttäminen vanhuutta. Nimeämistapojen kriittinen tarkastelu on tärkeää, koska hyvä tarkoitus ei välttämättä takaa eettisesti kestävästä käytäntöä. Sananvalinnat, joiden ajatellaan herättävän neutraaleja tai positiivisia merkityksiä, voivat luoda vaikutelman jonkin negatiivisen peittämisestä. Tämä voi osaltaan johtaa jopa kielteisen mielikuvan syntymiseen.

3.3 Stereotypiat vanhuuden esittämistapana

Tapaamme puhua vanhuudesta jäsentävät usein stereotypiat ja myytit, joista ei välttämättä olla tietoisia (Thornton 2002; Bennett & Gaines 2010). Ne ovat kuitenkin kulttuurisesti niin merkittäviä ja niillä on niin käytännöllisiä seurauksia, että niitä on syytä käsitellä yhtenä osana vanhuuden representointitapoja. Yleisesti ottaen vanhuutta koskevat stereotypiat ja myytit ovat negatiivisia, mistä voi seurata esimerkiksi syrjintää. Vaikka voidaan ajatella, että kielellinen toiminta on seurauksellista, toiminnan ja seurausten välille ei voi muodostaa yksinkertaista syy-seuraus-suhdetta.

Stereotypialla voidaan tarkoittaa kategorioita, jotka äärimmillään yleistävät ja yksinkertaistavat kohderyhmän piirteet. Stereotypioille on ominaista niiden kollektiivisuus, eli ne ovat ryhmän tai yhteisön yhteisiä käsityksiä, jotka ovat melko riippumattomia yksilön omasta kokemuksesta. Stereotypiat ohjaavat havaintoja ja odotuksia ja niitä on vaikea muuttaa. Tyypillistä on myös se, että useinkaan stereotypiat eivät vastaa lainkaan tai vastaavat vain osittain todellisuutta (Tiittula 1994; Thornton 2002). Stereotypioita voi siis pitää virheellisinä ja liioiteltuina uskomuksina tietystä ihmisryhmästä. Ikästereotypiat perustuvat nimenomaan siihen, että esimerkiksi vanhan ihmisen ajatellaan olevan tietynlainen (mm. Palmore 1999, 19; Cuddy ym. 2005; Harris 2007, 4).

Ihminen oppii merkityksenannon konventioita sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Konventiot voivat vaihdella kulttuureittain hyvin paljon, minkä vuoksi kaikille ihmisille ei muodostu samanlaisia merkityksenannon malleja. Toisin sanoen ihminen sisäistää parhaiten omassa kulttuuripiirissään relevantit merkityksellistämisen tavat, joihin on mahdollista sopeutua (Luukka 2002, 89, 98). Stereotypioiden luomista ja ylläpitoa voisi pitää yhtenä merkityksenannon konventiona, joka opitaan yhteisössä. Stereotypiat saattavat olla kulttuurisesti laajalle levinneitä, sillä niiden merkityksiä tosinnetaan kielenkäytössä hyvin tehokkaasti. Vaikka stereotypioiden kielelliset ilmiöt vaihtelisivat paljonkin, taustalla olevia

yhteisiä merkityksellistämisen malleja on mahdollista tunnistaa. Ehkä stereotyyppioita voisikin luonnehtia siten, että ne ovat osa merkityspotentiaalia eli yhteistä merkitysvarastoa, josta tilanteittain aktivoituu tiettyjä osasia. Jos stereotyyppioita ajatellaan ennen kaikkea kielenkäytön kannalta, on luonnollista, että ne ovat sekä pysyviä että varioituvia. Kielenkäytössä voidaan toisintaa jotakin stereotyyppiä loputtomiin, mutta koska kieli on avoin ja muuttuva resurssi, stereotyyppiat voivat myös muuttua (Luukka 2000, 138–140; Luukka 2002, 98–99).

Stereotyyppian käsitteen ohella käytetään usein myös myytin käsitettä kuvaamaan mielikuvien ja puhunnan tapojen sosiaalista jakamista. Ne eivät merkitykseltään vastaa täysin toisiaan, mutta niiden voi katsoa kuuluvan samaan merkityskenttään. Stereotyyppiä pidetään usein kognitiivisena käsitteenä, joka viittaa mentaaliseen havaintojen jäsentelyyn (Palmore 1999, 19; Thornton 2002; Hummert 2010, 251). Myyttiä voi pitää selkeämmin kielelliseen toimintaan perustuvana tapana muodostaa käsityksiä (Thornton 2002). Myytteihin ja stereotyyppioihin voi suhtautua siten, että niillä katsotaan olevan samanlaisia tehtäviä. Tällöin ei ole tarkoituksenmukaista erotella niitä toisistaan.

Myyttejä toisinnetaan monenlaisissa yhteyksissä, esimerkiksi jokapäiväisessä viestinnässä eri taiteenlajeissa (Thornton 2002; Mulley 2007; Pietikäinen & Leppänen 2007). Myytit voivat näkyä yhteiskunnan tasolla organisaatioiden toimintatavoissa. Ne eivät useinkaan ole julki lausuttuja, mutta näkyvät menettelytavoissa. Organisaatioiden toiminnassa myytit toimivat eräänlaisina näkymättömiä perusteluina sille, miten esimerkiksi vanhoja ihmisiä kohdellaan. Myynteille on ominaista, että ne tekevät yleistyksiä, joiden mukaiset ominaisuudet tai piirteet koskevat todellisuudessa vain marginaalista joukkoa (Thornton 2002). Myytit kuvaavat vanhuuden tietynlaisena, mutta samaan aikaan on mahdollista, että rinnalle syntyy vaihtoehtoisia kuvaamisen tapoja. Samoissa tilanteissa, joissa myyttejä ylläpidetään, niitä voidaan myös kyseenalaistaa esimerkiksi tekemällä toisenlaisia kielellisiä valintoja (Esim. Thornton 2002; Pietikäinen & Mäntynen 2009).

3.4 Vanhuuden merkityksellistäminen suomalaisissa lehtiteksteissä

Suomessa vanhuuden representaatioiden tai niihin verrattavissa olevien merkityksellistämistapojen tutkimus on keskittynyt lähinnä sanoma- ja aikakauslehtiviestintään (ks. esim. Hjelt 1992; Hakovirta 1994; Heinoja 2000; Vakimo 2001; Pakarinen 2004; Flygar 2006; Hytti 2010). Sanomalehdistä on keskitytty laajalevikkisiin

lehtiin, kuten Helsingin Sanomat ja Ilta-Sanomat. Syynä tähän lienee se, että tällaiset lehdet tavoittavat suuren lukijakunnan ja näin niillä on mahdollisuus vaikuttaa siihen, minkälaiseksi yleinen mielipide eri asioista muodostuu. Esimerkiksi Helsingin Sanomia on totuttu pitämään varsin luotettavana asioiden esittäjänä. Tämän vuoksi on ymmärrettävää, että tutkimuksissakin ollaan kiinnostuneita siitä, miten johtava sanomalehti esittää tai jättää esittämättä vanhuuteen liittyviä teemoja

Useimmista sanomalehtien vanhuusrepresentaatioita koskevista tutkimuksista käy ilmi, että vanhuutta käsittelevissä teksteissä esiintyy ongelmadiskurssi. Se on ollut havaittavissa esimerkiksi Hjeltin (1992) parikymmentä vuotta sitten tekemässä tutkimuksessa, jossa vanhuuden ongelmakeskeisyyttä perusteltiin lehtiteksteissä esiintyneillä teemoilla, kuten sairaus, köyhyys, avuntarve sekä taloudellinen rasittavuus. Nämä teemat toistuivat myös Vakimon (2001, 170) tutkimassa sanomalehtiaineistossa. Lisäksi vanhuutta käsittelevissä teksteissä oli esillä ikääntyneiden liiallinen määrä, yksinäisyys ja kuolema. Vanhoista ihmisistä puhuttaessa käytettiin muun muassa ilmaisia elintasoeläkeläiset, eläkepommi, senioreiden väestöräjähdyks ja vanhusten tulva. Viisi vuotta myöhemmin Flygar (2006) totesi, että Helsingin Sanomien uutisteksteissä vanhuuden kuvaamisen pääasiallisena aspektina oli vanhojen ihmisten hoivantarve sekä yhteiskunnalle aiheutuva taloudellinen rasite. Näiden aspektien vallitsevuus selittyi osaltaan sillä, että vanhojen ihmisten ääni ei tullut kuuluviin kyseisissä teksteissä, vaan heidät oli asemoitu yhteiskunnan laitamille, työikäisten toiminnan kohteiksi. Kyseiseen ilmiöön on kiinnitetty huomiota jo aiemmissa tutkimuksissa (Hjelt 1992; Halonen 2002; Pakarinen 2004). Eräs esimerkki ikääntyneiden kuvaamisesta toiminnan kohteena on heitä koskevan tilastotiedon esittäminen, jolloin korostuu viranomaisnäkökulma (Halonen 2002).

Vaikka ongelmakeskeisyys onkin yleistä vanhuuden kuvaamisessa, ei se kaikissa yhteyksissä tarkasteltuna kuitenkaan ole ollut merkittävää. Esimerkiksi vanhojen naisten esittämistä Helsingin Sanomissa tutkinut Hytti (2010) ei havainnut ongelmakeskeistä lähestymistapaa, vaan naisia kuvattiin heterogeenisenä ryhmänä. Kuvauksen heterogeenisuus edustaa myönteistä kuvaustapaa, koska vanhuuden moninaisuus tulee sitä kautta esille. Myös ET-lehtien vanhuskuvauksia tutkinut Lumme-Sandt (2011) toteaa, että median välittämät kuvat vanhuudesta eivät ole ainoastaan negatiivisia tai ageistisia. ET-lehti on eräs esimerkki positiivista vanhuskuvaa luovasta lehdestä. Vaikka kyseisessä lehdessä korostuu aktiivinen kolmas ikä, on myös neljäs ikä eli myöhäisempi vanhuus huomioitu.

Myönteistä vanhuuden kuvaamista edustavat myös tekstit, jotka käsittelevät aktiivisia ja itsenäisiä ikääntyneitä (Flygar 2006). Niitä voi kuitenkin pitää jonkinlaisina poikkeuksina valtavirrasta. Vakimo (2001, 172) toteaa, että hänen aineistossaan esiintyi neutraaleja ja toteavia artikkeleita, joissa vanhuus kuvattiin seesteisenä elämänvaiheena ja elämäkokemuksena. Heinoja (2000) puolestaan toteaa Ilta-Sanomien välittämän vanhuskuvan olevan ristiriitaista sen suhteen, että ikääntyneistä ja ikääntymisestä pidettiin ainakin implisiittisesti yllä stereotyyppisiä käsityksiä, mutta toisaalta nähtävillä oli pyrkimys häivyttää näitä samaisia stereotyyppioita, yksioikoistuksia ja yleistyksiä.

Vakimo (2001, 171) ehdottaa *ei-vanhuuden* termiä, kun puhutaan niistä poikkeuksellisista yksilöistä, jotka rikkovat sosiaalisia odotuksenmukaisuuksia. Tällöin mahdollista on kuitenkin myös se, että normatiivinen vanhuus korostuu nimenomaan sen kautta, että siitä ei puhuta tai tehdään vastakkainasettelua niin sanotun poikkeusyksilön ja ”tavallisen vanhuksen” välille. Näin ollen normatiivisesta vanhenemisestä muodostuva kuva on useimmiten negatiivinen. Jos kirjoitetaan esimerkiksi lehtiartikkeli urheiluvasta teräsvaarista, yksilö näyttäytyy positiivisessa valossa. Kuitenkin samanikäisten huonokuntoisten joukko toimii heikompana vertailukohtana, minkä vuoksi ikääntyneistä kokonaisuudessaan voi välittyä negatiivinen kuva. Vaikka poikkeusyksilöiden esiin nostaminen saattaa aiheuttaa negatiivisiakin mielikuvia, poikkeavuus auttaa ylittämään uutisoinnin kynnyksen ja tuo näin näkyvyyttä, mitä muuten ei välttämättä olisi (Heinoja 2000).

Monet tutkimuksista ovat diskurssianalyttisiä, ja aineistojen pohjalta on muodostettu erilaisia vanhuutta kuvaavia diskursseja. Esimerkiksi Helsingin Sanomien vanhoja naisia käsittelevästä aineistosta Hytti (2010) muodosti viisi erilaista vanhuusdiskurssia, joita ovat *kuin kuka tahansa* -diskurssi, *kiltti tai ilkeä mummo* -diskurssi, *oman elämänsä rouva* -diskurssi, *naiset vallassa* -diskurssi sekä *rikotaan perinteisiä rooleja* -diskurssi. Niin ikään Helsingin Sanomia tutkinut Pakarinen (2004) löysi aineistostaan kolme vanhuutta koskevaa päädiskurssia: *kohdatun, ulkopuolisen ja olemattoman vanhuuden diskurssit*. Kohdatun vanhuuden diskurssille on ominaista vanhuudesta puhuminen ja se, että vanhuutta tai vanhenemistä ei kielletä. Ajan käsitteen muuttuminen, iän tuoma kokemus, ja ylpeys tästä kokemuksesta sekä monenlaisten muutosten kokeminen kuuluvat kohdatun vanhuuden diskurssiin. Ulkopuolisen vanhuuden diskurssit rakensivat vanhuutta ongelmakeskeiseksi ajaksi ja pitivät vanhuksia yhteiskunnan ulkopuolisena ryhmänä. Olemattoman vanhuuden

diskurssille on ominaista pyrkimys vanhuuden välttämiseen, ja esimerkiksi aktiivisuutta ja terveyttä korostetaan. Vanhuudesta ei myöskään puhuta, mikä osoittaa vanhuuden kieltämistä. Olemattoman vanhuuden diskurssiin kuuluu myös se, että vanhuutta pidetään eräänlaisena poistumisena yhteiskunnasta esimerkiksi eläkkeelle jäämisen kautta.

4 TUTKIMUKSEN TARKOITUS JA TUTKIMUSONGELMA

Tämän tutkielman tarkoituksena on luoda katsaus siihen, minkälaisin diskurssein sosiaali- ja terveysalan opiskelijat merkityksellistävät vanhuutta. Tutkimus on laadullinen, jolloin ei tähdätä yleistettäviin tutkimuslöydöksiin, vaan tavoitteena on kuvata ja ymmärtää vanhuudesta puhumisen tapoja sosiaali- ja terveysalan opiskelijoiden näkökulmasta. Tutkimusongelmana onkin, miten sosiaali- ja terveysalan opiskelijat merkityksellistävät vanhuutta. Olen päätenyt etsimään tutkimusongelmaan vastauksia seuraavien tutkimuskysymysten avulla:

1. Minkälaisia diskursseja opiskelijat käyttävät kirjoittaessaan vanhuudesta?
2. Minkälaista kuvaa vanhuudesta diskurssit rakentavat?

5 AINEISTO JA MENETELMÄ

5.1 Tutkimusaineiston keruu ja kuvaus

Tutkimuksen aineistona on sosiaali- ja terveysalan opiskelijoiden kirjoitelmia vanhuudesta. Aineisto kerättiin keväällä 2014 kymmeneltä opiskelijalta. Heistä kuusi oli ensimmäisen lukuvuoden ja neljä toisen lukuvuoden päättäviä opiskelijoita. Tutkimukseen osallistuvat allekirjoittivat tutkimusluvan (liite 1), jossa kirjallisesti selvitettiin tutkimusaineiston käyttötarkoitus. Tutkimusluvan sisältämät asiat käytiin myös suullisesti läpi aineistonkeruutilanteessa. Tutkimukseen osallistuminen oli opiskelijoille vapaaehtoista. Kerroin opiskelijoille, että tutkimuskohteena on vanhuuden sosiaalinen rakentuminen teksteissä, eivätkä kirjoittajat henkilöinä. Näin on huomioitu tutkimuksen toteuttamisen eettisyys. Opiskelijoiden taustatiedoksi pyydettiin ainoastaan opintojen kesto ja aiempi koulutustausta. Iältään opiskelijat olivat nuoria aikuisia.

Aineisto kerättiin kaksivaiheisesti. Ensimmäisessä vaiheessa opiskelijat kirjoittivat aiheesta ´vanhuus´. Toisessa vaiheessa aiheena oli edelleen vanhuus, mutta kirjoittamisen virikkeenä käytettiin lyhyehköä, noin 20 minuutin mittaista jaksoa elokuvasta Kultalampi¹ (Rydell 1981). Toisen aineistonkeruun tavoitteena oli täydentää jo ensimmäisellä kirjoituskerralla saatua aineistoa. Oletuksena oli myös, että elokuvan jakson katsomisen jälkeen kirjoitetut tekstit saattaisivat joiltakin osin poiketa ensimmäisellä kerralla kirjoitetuista teksteistä. Virikkeen tarkoituksena ei ollut tarjota aihetta kirjoittamiselle, vaan sen tarkoitus oli toimia ajatusten herättäjänä. Väljän tehtävänannon myötä opiskelijalla oli mahdollisuus käyttää tai olla käyttämättä virikettä kirjoittamisensa pohjana.

Aineiston tuottamisessa hyödynnettiin vapaan kirjoittamisen tekniikkaa, joka on luova kirjoittamisharjoitus. Opiskelijoita ohjeistettiin kirjoittamaan kaikki, mitä hänelle tulee mieleen vanhuudesta. Tärkeintä vapaassa kirjoittamisessa on se, että kynä pysyy liikkeessä, eikä ajatuksia liikaa reflektoida. Myöskään kirjoittamiseen liittyvistä normeista, kuten

¹ Elokuvan päärooleissa näyttelivät Katherine Hepburn ja Henry Fonda, jotka saivat Oscar-palkinnon näyttelijäsuorituksistaan elokuvassa. Opiskelijoille näytetyn elokuvan jaksossa vanha pariskunta, Ethel ja Norman Thayer, saapui kesämökilleen lammen rannalle. Jaksossa esitettiin arkista puuhastelua ja pariskunnan keskinäistä sananvaihtoa. Vanhuus on kyseisessä jaksossa esillä iäkkäiden päähenkilöiden olemuksen kautta, mutta he viittaavat vanhuuteen myös puheessaan.

oikeinkirjoituksesta ei tarvitse välittää (Svinhufvud 2007). Edellä mainitut vapaan kirjoittamisen menetelmän käytännölliset ohjeet käytiin läpi suullisesti ja muistutuksena oli muutaman kohdan kirjallinen ohje.

Kirjoitelmat kerättiin peräkkäisinä päivinä. Opiskelijoille kerrottiin jo alussa, että aineisto kerätään kaksivaiheisesti. Kirjoitelmat kirjoitettiin käsin ja molemmilla kerroilla aikaa tekstien tuottamiseen oli 10 minuuttia. Samat opiskelijat yhtä lukuun ottamatta osallistuivat aineistonkeruun molempiin vaiheisiin. Kirjoitelmia oli 19, joista kertyi yhteensä 16 sivua tekstiä.

5.2 Diskurssianalyttinen tutkimusprosessi

Tutkimukseni tavoitteena oli tunnistaa sosiaali- ja terveysalan opiskelijoiden tuottamista kirjoitelmista diskursseja, joiden kautta he merkityksellistävät vanhuutta. Aineisto on kielenkäyttöä, joka on tuotettu tietystä näkökulmasta tiettyä tarkoitusta varten. Sitä ei siis nähdä vain heijastuksena todellisuudesta vaan toimintana, jolla rakennetaan todellisuutta tietynlaiseksi. Tämä on aineistoa koskeva esiyymmärrys, joka pohjautuu sosiaalisen konstruktionismin teoriaan.

Tutkimus oli aineistolähtöinen, mikä merkitsee sitä, että tutkimusaineisto, eli sosiaali- ja terveysalan opiskelijoiden tuottamat tekstit, olivat avainasemassa koko tutkimusprosessin ajan. Vanhuuteen liittyviä merkityksiä on siis etsitty aineistosta ilman varsinaista hypoteesia. Vaikka tutkimusongelma olikin tiedossa, määrittä kerätty aineisto kuitenkin lopullisen tutkimuskysymyksen. Laadulliselle tutkimukselle on tyypillistä, että tutkimuskysymykset muodostuvat tai muuttuvat tutkimuksen kuluessa sen mukaan, mitä tutkimusaineistolta on hedelmällistä kysyä (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 157).

Hyödynsin diskurssien analysoinnissa diskurssintutkimuksen analyysimenetelmistä ennen kaikkea kontekstin ja kielellisten merkitysten analyysia. Kontekstien analyysi on diskurssintutkimuksessa tärkeää, koska ne rakentavat merkityksiä siinä missä varsinainen kielenkäyttökin. Kontekstin huomioon ottaminen merkitsee sitä, että analysoitavaa toimintaa tarkastellaan tietyssä ajassa, paikassa ja kielenkäyttötilanteessa, joihin tulkinta pyritään suhteuttamaan (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 28–34). Tässä tutkielmassa analyysin kannalta

merkittävimmät kontekstit olivat kirjoitelmatekstit ja niiden kielelliset valinnat sekä yhteiskunnallinen ja kulttuurinen konteksti.

Yksittäistä tekstiä tarkastellessani otin huomioon lauseyhteydet, joissa esimerkiksi jokin sana esiintyy. Tietty sana voi tarkoittaa eri lauseyhteydessä eri asioita, joten lauseyhteydestä muodostuu analyysin kannalta keskeinen konteksti. Lauseyhteyksiä laajempi aineistoon liittyvä konteksti on aineiston genre eli tekstilaji, joka paitsi ilmaisee tekstin tarkoituksia ja tavoitteita, myös selittää sen rakennetta sekä kielellisiä piirteitä (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 28–36). On selvää, että vapaan kirjoittamisen menetelmällä tuotetut tekstit ovat erilaisia esimerkiksi tieteelliseen tekstiin verrattuna, joten jo se vaikuttaa siihen, miten tekstiin suhtaudutaan tai mitä asioita tekstistä analysoidaan.

Genreäkin laajemman, kulttuurisen ja yhteiskunnallisen kontekstin huomioiminen sen sijaan liittyy siihen, että olen pyrkinyt tunnistamaan kirjoitelmista sellaisia asioita, jotka edellyttävät kulttuuristen tapojen, stereotyyppien ja yhteiskunnallisen ilmapiirin tuntemusta. Kulttuurisella kontekstilla siis tarkoitetaan tilannetta, jossa kielelliset valinnat luovat kytköksiä konkreettisen kielenkäyttötilanteen ulkopuolelle, laajempiin yhteyksiin (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 30–36). Sen sijaan vuorovaikutuskontekstin huomioiminen tarkoittaa tulkinnan kannalta olennaisia vuorovaikutuksen ominaisuuksia, kuten tietoa siitä, onko teksti kirjoitettu esimerkiksi osaksi jotakin kirjallista keskustelua (Jokinen 1993, 29–36). Tässä tutkielmassa vuorovaikutuskonteksti ei ollut tärkein analyysissä huomioitava konteksti, koska vuorovaikutteisuus rajautui tehtävänantotilanteeseen ja kirjoitelmat tuotettiin yksin. Kokonaan vuorovaikutuskontekstia ei kuitenkaan voinut jättää huomiotta, koska esimerkiksi kirjoitustilanne saattoi vaikuttaa tekstin tuottamiseen tai sisältöön.

Keskeinen menetelmä diskurssien tunnistamisessa oli lähiluku. Lähiluvussa aineistossa rakentuvia merkityksiä tarkastellaan ja analysoidaan huolellisesti (Kain 1998). Hyödynsin aineiston lähilukua tutkimuksenteon eri vaiheissa: palasin aineistoon yhä uudestaan ja uudestaan, jotta siinä rakentuvat merkitykset tarkentuisivat. Tutkimuksen alkuvaiheessa lähiluku oli osa aineistoon tutustumista. Samalla tein muistiinpanoja, joihin kiteytyi aineiston keskeisin sisältö. Kirjasin muistiin aineistossa esiintyneitä eroja ja yhtäläisyyksiä, mikä oli konkreettinen tapa löytää myös vanhuuden merkityksellistämistapoja. Samankaltaisuudet olivat tunnistettavissa esimerkiksi aineistossa esiintyvien teemojen kautta. Kun käsitys aineistosta oli muodostunut, lähiluku keskittyi yksityiskohtaisemmin eri diskurssien

tunnistamiseen. Vaikka molemmilla kirjoituskerroilla tuotetut tekstit huomioitiin diskursseja muodostettaessa, mahdollistui myös eri kirjoituskerroilla kirjoitettujen tekstien vertailu.

Diskurssien tunnistamisessa apuna oli muutamia kysymyksiä, joihin etsin vastauksia. Tällaisia kysymyksiä olivat esimerkiksi tekstien aihe, eli mistä asioista käytännössä kirjoitettiin, kun kirjoitettiin vanhuudesta. Kirjoittamisnäkökulman tarkastelun avulla puolestaan selvitin, kirjoitettiin vanhuudesta subjektiivisesta vai objektiivisuuteen tähtäävästä näkökulmasta. Suhtautumistavat teksteissä käsiteltyihin asioihin tai suhtautumistapojen vaihtelu kertoivat osaltaan vanhuuden merkityksellistämistavoista, samoin kuin se, oliko valittu yksilöllinen vai institutionaalinen tapa käsitellä asiaa. Myös erilaiset roolit olivat tarkastelun kohteena, eli tutkin, millaisia rooleja teksteissä muodostui.

Sananvalinnat olivat tässä tutkimuksessa tärkeä analyysikohte: minkälaisin sananvalinnoin vanhuudesta kirjoitettiin? Sananvalinnat ilmentävät ajattelu- ja merkityksellistämistapoja, sillä ne aktivoivat tiettyjä merkityskenttiä ja niiden konventionaalista käyttöä koskevia merkityksiä (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 66–72). Tässä tutkimuksessa pidin aineistokirjoitelmien kielenkäyttöä valintoina, minkä vuoksi kiinnitin huomiota siihen, millaisia valintoja teksteissä oli tehty tai jätetty tekemättä. Esimerkiksi näitä asioita tarkastelemalla tunnistin aineistossa esiintyvät diskurssit. Lähiluvun ohella kirjoittaminen oli koko tutkimusprosessin ajan keskeinen työväline. Kirjoittamisen avulla on mahdollista oppia ymmärtämään tutkittavaa aineistoa. Diskurssianalyttinen tutkimusprosessi on monivaiheinen, eikä se etene ennalta määrätyssä järjestyksessä. Tämän vuoksi prosessin eri vaiheissa tuotetut tekstit ovat tärkeä osa tutkimuskokonaisuutta (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 165). Vähitellen muodostui ymmärrys opiskelijoiden käyttämistä merkityksellistämistavoista sekä vanhuuden sosiaalisesta rakentumisesta tutkimusaineistossa.

6 TULOKSET

Tekstiaineistossa vanhuutta merkityksellistetään pääasiassa kolmen diskurssin kautta. Olen nimennyt nämä diskurssit *yhteiskunnalliseksi*, *biomedikaaliseksi* sekä elämäntieteelliseksi diskurssiksi. Nämä aineistosta muodostetut päädiskurssit osoittavat vanhuuden merkityksellistämisen laajaa yhteyttä. Päädiskurssissa esiintyviä merkityksellistämistapoja voi kuitenkin tarkastella myös yksityiskohtaisemmin ja sen vuoksi on nimetty myös päädiskurssia tarkentavia diskursseja. Nämä diskurssit voidaan siis nähdä osana laajaa diskurssia, esimerkiksi kunnioittamisen diskurssi osana yhteiskunnallista diskurssia. Päädiskurssia ei kuitenkaan voi yksiselitteisesti pitää tarkentavien diskurssien summana, vaan se on laaja merkityksellistämistapa, joka voi pitää allaan monenlaisia yksityiskohtaisempia merkityksellistämisen tapoja. Näin ollen vanhuutta voidaan merkityksellistää aineistossa yhteiskunnallisesta näkökulmasta, vaikka siinä ei esiintyisikään esimerkiksi kunnioittamisen diskurssia. Seuraavalla sivulla (taulukko 1) on esitelty tutkimusaineistosta muodostetut päädiskurssit ja niitä tarkentavat diskurssit. Samaan yhteyteen on liitetty myös muutamia aineistoesimerkkejä.

TAULUKKO 1. Sosiaali- ja terveysalan opiskelijoiden kirjoitelmissa esiintyvät vanhuudesta puhumisen diskurssit.

Yhteiskunnallinen diskurssi	Kunnioittamisen diskurssi	'Jokaisella on oikeus arvokkaaseen vanhenemiseen' 'Vanhuutta ja sen tuomaa viisautta tulisi kunnioittaa' 'Iäkkäät ovat osa meidän yhteiskuntaa ja tasavertainen osa' 'Vanhojen ihmisten arvostus ei ole kovin korkealla tasolla, vaikka niin juhlapuheissa kerrotaankin' 'Itse arvostan vanhempiani kovasti'
	Ongelma-diskurssi	'Muiden nuorempien ihmisten pitäisi osata arvostaa vanhuutta ja vanhuksia, eikä kokea heitä taakkana' 'Yhteiskunnan tulisi huolehtia paremmin [vanhusten] hyvinvoinnista. Vanhuus ei ole kirous, vaan mielestäni se on rikkaus'
	Ulkopuolisuuden diskurssi	'Vanhuus-sanasta tulee mieleen nyky-yhteiskunnassa yksinäisyys ja pelko' 'Vanhukset ovat usein todella yksinäisiä ja jopa syrjäytyneitä yhteiskunnasta. Puoliso on saattanut kuolla, ystävät ovat kaikonneet ja lapsetkaan eivät soittelle' 'Yksinäisyys ja syrjäytyminen ovat riskitekijöitä vanhuksilla' 'Jos on iso ja aktiivinen perhe iäkkään elämässä, vanhuus voi olla mukavaa, mutta moni on yksinäinen ja se on hyvin surullista'
Biomedikaalinen diskurssi	Toimintakyvyn heikkenemisen diskurssi	'Vanhetessa eri toimintakykyjen osa-alueet heikkenevät' 'Ikääntyessä tulee kaikenlaisia lieveilmiöitä, niin fyysisiä kuin psyykkisiä. Kroppa rapistuu ja muisti ja ajattelu muuttuvat' 'Vanhuus muuttaa vartaloa ja tuo vaivoja.... Ruumis tai mieli voi pettää koska vaan' 'Vanhentuminen on luonnollista' 'vanhuus ei tule yksin'
	Hoitamisen diskurssi	'Vanhuuteen liittyy fyysisten toimintojen lasku, joka tuo haastetta terveys- ja sosiaalipalveluille' 'Toivottavasti nyt ja tulevaisuudessa hyvää vanhuutta voisi elää niin hoitolaitoksessa kuin kotonakin. 'Ne huonokuntoiset... Ne, jotka saattavat olla sairaalan sänkyyn sidottuina kymmenenkin vuotta' 'Nuorempien tulisi huolehtia iäkkäistä niin kuin heistäkin huolta pidettiin lapsina'
Elämäntieteellinen diskurssi	Elämäntieteen diskurssi	'Vanhuus on elämäntieteen vaihe, joka tulee aikuisuuden jälkeen' 'Vanhuus on elämäntieteen viimeisimpiä vaiheita, muttei ole millään tavalla vähempiarvoinen' 'Vanhuus on ikävaihe, jossa ihmisen kehitystehtäviin kuuluu elämästä luopuminen. Lisäksi siihen kuuluu vanhuuden ja siihen kuuluvien asioiden, kuten sairauksien, liikkumisvaikeuksien ja aistien heikkenemisen hyväksyminen'
	Elämäntieteen diskurssi	'Arvostan paljon vanhusten elämäntieteen vaiheita. Heitä pitäisi kuunnella enemmän jo heidän elämäntieteen vaiheistaan. He tietävät enemmän kuin nuoremmat ihmiset.' 'Vanhat ihmiset ovat kokeneet paljon' 'Ikä tuo mukanaan viisautta ja elämäntieteen vaiheita' 'Olen kiitollinen, että he [isovanhempani] ovat jakaneet minulle elämäntieteen vaiheita'

6.1 Yhteiskunnallinen diskurssi

Yhteiskunnallinen diskurssi tarkoittaa tässä tutkielmassa sitä, että vanhuutta pidetään yhteiskunnallisena ilmiönä, eikä yksilön asiana. Asioita ja ilmiöitä kuvataan yhteiskunnallisten vaikutusten kannalta, esimerkiksi vanhusten määrän kasvua suhteessa työkäisiin. Kuvauksille on tyypillistä ongelmakeskeisyys, mutta ennen kaikkea kritiikki vallitsevia asenteita ja yhteiskunnallisia olosuhteita kohtaan. Yhteiskunnallisessa diskurssissa esiin nousevat yhteiset arvot, jotka voivat olla ristiriidassa yksilön arvojen kanssa. Yhteiskunnallista diskurssia voi tarkentaa diskursseilla, joissa yksityiskohtaisemmin kuvataan yhteiskunnallisia merkityksellistämistapoja. Yhteistä yhteiskunnallista diskurssia tarkentaville diskursseille on kantaaottavuus, johon on mahdollista liittää pyrkimys vaikuttaa havaittuihin epäkohtiin.

6.1.1 Kunnioittamisen diskurssi

Keskeinen teema yhteiskunnalliseen diskurssiin liittyen on vanhuuden ja vanhusten kunnioittaminen ja arvostaminen. Tämä teema mainitaan eksplisiittisesti lähes jokaisessa tekstissä. Teksteissä esiintyy kolme kunnioittamiseen tai arvostamiseen liittyvää näkökulmaa: vanhuutta tai vanhuksia kunnioitetaan, ei tällä hetkellä kunnioiteta ja vanhuksia tulisi kunnioittaa, joka onkin teksteissä yleisimmin esiin tuotu näkökulma. Käytetyn muodon yhteydessä tuodaan esiin näkemys siitä, että jokaisella on oikeus hyvään ja arvokkaaseen vanhuuteen. Samalla *tulisi kunnioittaa* -ilmaisu osoittaa kuitenkin nykytilan heikkouden arvostamisen osalta.

Teksteissä ei suoraan määritellä sitä, mitä hyvällä ja arvokkaalla vanhuudella tarkoitetaan. Kuitenkin se on tulkittavissa tekstiyhteydestä: hyvällä vanhuudella tarkoitetaan terveyttä, itsenäisyyttä ja sosiaalista verkostoa (sukulaisia). Osittain nämä hyvän vanhuuden ominaisuudet on pääteltävissä vastakohtista, eli esimerkiksi yksinäisen laitoksessa asuvan vanhuksen elämää kuvataan onnettomaksi, jolloin vastakohtana on suhteellisen terve, itsenäisesti asuva ja sosiaalinen vanhus, jolla on mahdollisuus hyvään vanhuuteen.

Edellä mainitut hyvän vanhuuden edellytykset liittyvät pitkälti vanhukseen itseensä. Toinen kysymys on kuitenkin se, miten muut ihmiset suhtautuvat vanhuuteen ja vanhuksiin, eli mitä kunnioittamisella konkreettisesti tarkoitetaan. Hyvä käytös on mainittu esimerkkinä

kunnioittamisesta, mutta muutoin kunnioittamisella viitataan vanhusten elämänkokemuksen hyödyntämiseen ja hyvään hoitamiseen. Hoitamiseen liittyviä kysymyksiä kuvataan tarkemmin luvussa 5.2.2, mutta juuri kunnioittamisen näkökulmasta keskeinen havainto on, että opiskelijat eivät pidä vanhustenhoidon nykytilaa toivotunlaisena. Hoitolaitoksessa asuvan vanhuksen elämää kuvataan varsin negatiivisessa valossa ja toisaalta tuodaan esiin toiveet siitä, että vanhus voisi elää hyvää ja arvokasta elämää myös hoitolaitoksessa. Nämä tekijät osoittavat, että opiskelijoiden mielestä vanhoja ihmisiä ei kunnioiteta tarpeeksi.

Kunnioittamiseen ja arvostamiseen liittyvät tekstikohdat ovat tyyliltään varsin kantaottavia. Tyylillisesti kunnioittamisesta puhuminen toistaa esimerkiksi vaalipuheissa ja yleisönosastokirjoituksissa vallitsevaa esittämistapaa, eli varsin yksioikoisia mielipiteen ilmaisuja ja helppoja ratkaisuehdotuksia, mutta aihetta ei välttämättä tarkastella useista näkökulmista, eikä omia näkemyksiä myöskään kyseenalaisteta. On olemassa asiantila, johon halutaan vaikuttaa, eikä sitä kyseenalaisteta. Teksteistä välittyvä kantaottavuus rakentuu konditionaalimuodon käytöstä. Tekstiaineistossa konditionaalimuotoiset verbit ovat tyypillisesti *tulisi* tai *pitäisi kunnioittaa*. Ilmaukset pitävät sisällään ajatuksen ideaalitulanteesta.

Kunnioittamisen diskurssi sisältää kaksi erilaista lähestymistapaa, jotka liittyvät toimijuuden ilmaisemiseen. Puhuttaessa yleisesti kunnioittamisesta on kirjoitusmuodoksi valittu passiivimuoto, mikä häivyttää tekijän, eli sen, kenen tulisi kunnioittaa. Sen sijaan toinen lähestymistapa on kirjoittajan oman toimijuuden esiin tuominen. Tämä tulee esiin siten, että kirjoittaja kuvaa henkilökohtaista kokemustaan esimerkiksi isovanhemmistaan ja ilmaisee sanallisesti oman arvostuksensa ikääntyneitä ihmisiä kohtaan. Kunnioittamisesta puhumisen yhteydessä tehdään selkeä ero kirjoittajan itsensä ja muiden välille, jolloin muiden pitäisi arvostaa ja ratkaista arvostamiseen liittyviä ongelmia. Muilla voidaan tässä yhteydessä katsoa tarkoitettavan yhteiskuntaa, joka ei tarkoita ainoastaan yksittäisiä ihmisiä tai ihmisryhmiä, vaan se toimii isompana areenana vanhuskeskustelulle. Huomionarvoista kunnioittamisen diskurssiin liittyen on se, että teksteissä vanhuksia kuvataan selkeästi toiminnan kohteiksi, vaikkakin kunnioittamista ja arvostamista voi pitää positiivisena kohteena olemisena. Samalla kuitenkin korostuu myös passiivisuus.

6.1.2 Ongelma-diskurssi

Toinen yhteiskunnan päädiskurssiin liittyvä teema on ongelmien kuvaaminen. Teksteissä nimetään ongelmia, jotka liitetään vanhuuteen, kuten vanhusten kasvava määrä ja siitä aiheutuvat talouteen ja hoitamiseen liittyvät ongelmat. Ongelma-diskurssille on tyypillistä, että ongelmat tuodaan esiin kritiikin muodossa, jolloin kritisoidaan yhteiskunnan rakenteita ja asenteita. Tekstiaineistossa esitetäänkin vastalauseita yleisiä ja ongelma-keskeisiä puhunnantapoja kohtaan. Minä ja muut -asetelma korostaa yhteiskuntaan kohdistuvaa kritiikkiä: kirjoittaja itse ei pidä vanhuutta tai vanhuksia ongelmana, mutta muu yhteiskunta pitää. Kyseinen asetelma on vahvimmin esillä talouteen liittyviä asioita tarkasteltaessa. Käytännössä se tarkoittaa, että tekstissä selkeästi ilmaistaan, että kirjoittaja itse ei pidä vanhuksia taloudellisena taakkana, mutta muu yhteiskunta pitää. Vanhuuden ja talouden kombinaatio on kuitenkin esillä myös vanhuksen omasta näkökulmasta, jolloin tuottavuus esitetään eräänlaisena itsearvostuksen mittana. Yhteistä näkökulmille on kuitenkin se, että yhteiskunnan asenteet ja niistä käytetyt puhunnantavat määrittävät sekä vanhuksen itsensä että muiden suhtautumista vanhuuteen tai vanhana olemiseen.

Eräänlaisen pohjan koko ongelma-diskurssille luo tosiasiatietona esiin tuotu ikääntyneiden määrän kasvaminen tulevaisuudessa. Se ikään kuin perustelee syitä, miksi vanhuuteen tai vanhuksiin yleisesti ottaen liittyy ongelma-keskeinen lähestymistapa yhteiskunnallisessa keskustelussa. Taloudesta irrallaan esitetty, mutta ikääntyneiden määrän kasvuun tekstiaineistossa liitetty ongelma kohdistuu vanhustenhoitoon, jota kuvataan ongelmalliseksi. Kuten aiemmin on todettu, hoitamisen diskurssia käsitellään tarkemmin luvussa 5.2.2, mutta yhteiskunnallinen ongelma-diskurssi tulee esiin, kun käsitellään vanhusten hoidon vastuukysymyksiä: kenen tehtävä lopulta on huolehtia vanhuksesta. Aineistoteksteissä perheellä katsotaan olevan tärkeä rooli vanhuksen hyvinvoinnin turvaajana, mutta toisaalta korostuu hyvinvointiyhteiskunnan rooli huolenpitäjänä. Teksteissä tämä tulee konkreettisesti esiin siten, että vanhuksen kuvataan olevan laitoshoidossa. Sitä voi pitää osoituksena siitä, että yhteiskunnan tehtävä on huolehtia vanhuksen perustarpeista sitten, kun hän ei siihen itse kykene. Toisaalta sen ei katsota riittävän, vaan omaisten rooli korostuu nimenomaan vanhuksen elämänlaadun turvaajana. Ajatuksellisesti teksteissä osoitetaan, että hyvinvointiyhteiskunnan tulisi turvata kaikille riittävä hyvinvointi. Tämän ei kuitenkaan katsota toteutuvan, mitä ilmentävät toivomus- tai vaatimusmuotoiset ilmaukset *tulisi* ja *pitäisi*

huolehtia paremmin.

6.1.3 Ulkopuolisuuden diskurssi

Ulkopuolisuuden diskurssi ilmenee erityisesti vanhusten yksinäisyyden esiin tuomisena. Yksinäisyys tai syrjäytyminen mainitaan eksplisiittisesti lähes jokaisessa tekstissä. Yksinäisyys tuodaan esiin siten, että vanhuksella itsellään ei ole mahdollisuutta osallistua sosiaaliseen kanssakäymiseen ja itseä koskevaan päätöksentekoon, vaan hän ikään kuin jää tai hänet jätetään yksin. Yksinäisyyden erääksi syyksi mainitaan huono toimintakyky, mikä estää kodin ulkopuolisen liikkumisen. Tärkeä havainto yksinäisyyden kuvauksiin liittyen on, että vanhuuden ja yksinäisyyden katsotaan kuuluvan lähes erottamattomasti yhteen. Sen sijaan poikkeuksellisenä pidetään sitä, jos vanhus ei ole yksinäinen. Joissakin teksteissä ajatusta vanhusten yksinäisyydestä vahvistetaan kertomalla omakohtaisia kokemuksia yksinäisistä vanhuksista. Pääasiassa toteamukset yksinäisistä vanhuksista ilmaistaan kuitenkin niin sanotusti yleisenä totuutena: vanhusten tiedetään olevan yksinäisiä, koska siitä puhutaan niin paljon.

Yksinäisyyttä kuvataan surulliseksi kohtaloksi ja esiin tuodaan sekä omaa surua että vanhuksen surua. Näin ollen yksinäisyyttä voi pitää tunteita herättävänä asiana, mikä näkyy muun muassa myötätunnon osoituksina yksinäisiä vanhuksia kohtaan. Nähtävissä on myös kritiikkiä sitä kohtaan, että vanhukset jätetään yksin niin hoitolaitoksissa kuin laajemmin yhteiskunnassa. Merkittävä havainto ulkopuolisuuden diskurssiin liittyen on se, että yksinäisyyden ilmaistaan olevan seurausta toisten ihmisten toiminnasta, jolloin vanhus on passiivisena toiminnan kohteena ja vastuun vanhusten yksinäisyydestä kuvataan olevan muilla. Tämä on merkille pantava näkökulma siinä mielessä, että niin valitettavana asiana kuin yksinäisyys esiin tuodaankin, korostuu myös tässä yhteydessä vanhusten näkeminen passiivisina objekteina. Toteava, omaan näkökulmaan keskittyvä kirjoitustyyli sekä esimerkiksi mediassa runsaasti esillä olevan puhunnantavan käyttäminen rakentavat kuvaa vanhuksesta passiivisena toiminnankohteena.

6.2 Biomedikaalinen diskurssi

Toinen tekstiainestosta muodostettu päädiskurssi on nimetty biomedikaaliseksi diskurssiksi. Kyseiselle diskurssille on ominaista, että vanhuutta merkityksellistetään vanhuuteen liittyvien

muutosten kautta, eli käytännössä vanhuutta kuvataan kokonaisvaltaisena heikkenemisenä. Heikkenemisen ilmaistaan kuuluvan normaaliin vanhenemiseen ja näin ollen se tuodaan esiin kyseenalaistamattomana tosiasiana. Vanhuudessa tapahtuvaa heikkenemistä on teksteissä käsitelty toimintakyvyn käsitteen avulla. Fyysisen toimintakyvyn kuvaukset ovat teksteissä keskeisimmässä roolissa. Toimintakyvyn heikkenemisen lisäksi tai siitä johtuen myös vanhusten hoidon arkipäivä on keskeinen teema biomedikaalisessa diskurssissa. Biomedikaalisessa diskurssissa vanhuus tuodaan esille aikana, jolloin yksilöistä muodostuu homogeeninen joukko, joka kohtaa samoja toimintakyvyn heikkenemisen aiheuttamia haasteita ja joka lopulta joutuu hoidettavaksi. Kuvaustapa on näin ollen varsin deterministinen. Myös muutoksen kuvaaminen aktiivisesta toimijasta passiiviseksi toiminnan kohteeksi on piirre, joka ilmentää biomedikaalista diskurssia.

6.2.1 Toimintakyvyn heikkenemisen diskurssi

Toimintakyvyn muutoksen kuvaaminen on lähes kaikissa teksteissä sisällöllisesti keskeisessä roolissa tai ainakin se toteamuksen omaisesti mainitaan. Toimintakyvyn muutoksella tarkoitetaan teksteissä poikkeuksetta toimintakyvyn heikkenemistä, jota ilmennetään useimmiten vertailuasetelmalla. Vanhuuden toimintakykyä verrataan henkilön aikaisempaan toimintakykyyn tai sitten vanhuksen toimintakykyä verrataan nuorten tai työikäisten toimintakykyyn. Ikääntyneen henkilön toimintakyvyn kuvataan heikkenevän kokonaisvaltaisesti, jolloin tarkoitetaan fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn laskua. Pääpaino on kuitenkin selkeästi fyysisen toimintakyvyn heikkenemisen kuvauksissa. Sekä fyysistä että psyykkistä heikkenemistä on kuvattu monessa yksittäisessä tekstissä verbillä *rapistua*, jota voi pitää erittäin havainnollistavana verbivalintana.

Aineistotekstien keskeisenä ajatuksena on, että toimintakyvyn heikkeneminen on luonnollinen osa vanhuutta. Konkreettisesti sitä ilmentää verbi *kuulua*, jota käytetään kuvattaessa toimintakyvyn heikkenemistä: vanhuuteen kuuluu lihasten rappeutuminen. Myös adjektiivit *normaali* ja *luonnollinen* esiintyvät toimintakyvyn heikkenemisen kuvauksen yhteydessä. Kyseisiä sananvalintoja voi pitää eräänlaisena kannanottona vallalla olevaan nuoruuden ihannointiin ja vanhuuden tai vanhenemisen peittämisen pyrkimykseen, jolloin vanhuuden normaaliutta ja luonnollisuutta on puolustettava. Vanhuuden luonnollisuutta alleviivaa myös useissa teksteissä esiintyvä sukupolvilta toiselle siirtynyt sanonta ”vanhuus ei tule yksin”. Sanonta sisältää vahvan oletuksen siitä, että vanhuus tuo mukanaan sairautta ja erinäisiä

vaivoja. Sanonnan esiintyminen aineistoteksteissä vahvistaa käsitystä kielenkäytön mielikuvia ja todellisuutta muokkaavista keinoista.

Toimintakyvyn laskua kuvataan aineistoteksteissä tyyllillisesti kahdella eri tavalla. Yleisempi tapa on esittää toimintakyvyn lasku kyseenalaistamattomana tosiasiana oppikirjamaisesti. Kuitenkin toinen toimintakyvyn kuvaamisen tapa on käyttää esimerkkinä omia kokemuksia ikääntyneen henkilön toimintakyvyn laskusta. Tällöin toimintakyvyn väistämätöntä heikkenemistä kuitenkin kyseenalaistetaan jakamalla vanhukset hyvä- ja huonokuntoisiin vanhuksiin. Omat isovanhemmat kuvataan esimerkkinä hyväkuntoisesta vanhuksesta, kun taas huonokuntoista vanhusta edustaa hoitolaitoksessa tavattu, itselle vieras vanhus.

Toimintakykyyn liittyvät kysymykset ovat aineistoteksteissä merkittäviä myös sen vuoksi, että hyvän toimintakyvyn ja terveyden katsotaan olevan hyvän vanhuuden edellytyksiä. Tekstiaineistossa mainitaan esimerkiksi liikkuminen, jonka avulla toimintakykyä voi ylläpitää tai parantaa. Tällöin vanha ihminen kuvataan aktiiviseksi toimijaksi, joka pyrkii turvaamaan hyvää vanhuutta toimintakykyään ylläpitämällä. Vanhuksen kuvaaminen aktiiviseksi toimijaksi on tekstiaineistokokonaisuutta ajatellen varsin poikkeava kuvaustapa. Sitä kuitenkin selittää se, että näiden kuvauksen kohteena saattavat olla omat isovanhemmat tai itselle tuttu vanhus. Omien isovanhempien kuvaaminen hyväkuntoisina luo kuvaa siitä, että kirjoittajan omassa lähipiirissä olevilla hyväkuntoisilla vanhuksilla on mahdollisuus hyvään vanhuuteen, mutta vierailta huonokuntoisilla sitä mahdollisuutta ei katsota olevan. Tekstiaineistossa nousee keskeisesti esiin omien kokemusten ja tunnesiteen merkitys toimintakykyä ja hyvää vanhuutta määriteltäessä. Vieraaseen vanhukseseen voidaan liittää kaikki vanhuuteen liitetyt vaivat, kun taas tutun vanhuksen kohdalla huomioidaan myös vanhuksen voimavarat ja yksilölliset piirteet.

6.2.2 Hoitamisen diskurssi

Biomedikaaliseen diskurssiin liittyy olennaisesti myös hoitamisen diskurssi, jolla on paljon yhtymäkohtia toimintakyvyn heikkenemisen diskurssiin. Hoitamisen tarve kuvataan seurauksena huonosta toimintakyvystä. Merkille pantavaa tekstiaineiston sisältöä tarkasteltaessa on se, että vanhustenhoitoa käsitellään hyvin ongelmakeskeisesti. Yhteiskunnallisesta diskurssista poiketen biomedikaalisessa diskurssissa vanhustenhoitoa käsitellään käytännön tasolla. Näin ollen myös esiin tuodut ongelmat koskettavat pääasiassa päivittäisiä hoitokäytänteitä ja asenteita. Eräs teksteissä nähtävä tapa tuoda esiin

vanhustenhoidon käytännön ongelmia on esittää toive siitä, että myös hoitolaitoksissa vanhus voisi elää hyvää vanhuutta. Toivomus-muotoa voi pitää merkinä siitä, että laitoshoidon laadussa olisi parantamisen varaa, vaikka sitä ei suorasti huonoksi moititakaan. Toisaalta vanhustenhoidon nykytilan heikkoutta ilmentää myös vertaus aiempaan tilanteeseen, jonka todetaan olleen parempi.

Tekstiaineistossa esille tulevat vanhustenhoidon kuvaukset sijoittuvat hoitolaitoksiin, jolloin kuvauksen kohteena on laitoksessa asuva huonokuntoinen vanhus. Hoitamista ei kuvata tavoitteellisena toimintana, jolloin tavoitteena voisi olla esimerkiksi vanhuksen kuntoutuminen. Tästä päätellen hoitamisella viitataan ainoastaan perustarpeista, kuten olinpaikasta, ruokailusta ja hygieniasta huolehtimiseen. Näin ollen implisiittisesti ilmaistaan hoitolaitoksen olevan eräänlainen lopullinen säilytyspaikka. Vaikka sitä ei sanallisesti ole ilmaistu, on asetelma varsin selvä. Merkille pantavaa on myös se, että teksteissä kuvataan joko kotona asuvia itsenäisiä vanhuksia tai laitoksessa asuvia täysin autettavia vanhuksia, jolloin avun tarvitsemisen välimuotoja ei kuvata olevan. Keskeinen havainto hoitamisen kuvauksiin liittyen on, että vanhus näyttäytyy hoidettavana ja passiivisena avun vastaanottajana. Aktiivisen toimijuuden menettäminen on huomioitu kuitenkin myös itse tekstiaineistossa, jolloin kirjoittaja kuvaa omia havaintojaan laitoksessa asuvista passiivisista vanhuksista. Omien negatiivisten kokemusten esiin nostamista voi pitää tehokeinona ilmaista vanhustenhoitoon liittyviä ongelmia.

Hoitamisen diskurssiin liittyy myös se, että teksteissä osoitetaan omaa pyrkimystä hoitaa vanhuksia hyvin. Tämä pyrkimys korostuu hoitamista vastaan esitetyn kritiikin muodossa. Hyvällä hoitamisella tarkoitetaan fyysisistä perustarpeista huolehtimisen lisäksi esimerkiksi läsnäoloa ja virikkeellistä ympäristöä. Hoitamisen diskurssin yhteydessä kirjoittajan oma toimijuus on vahvasti esillä, mutta muutoin hoitamisesta puhuttaessa käytetään passiivimuotoisia ilmauksia, eli vanhuksia hoidetaan. Oma toimijuutta tai näkökulmaa korostaa myös tunteiden, pelon ja surun, esiin tuominen. Vaikka vanhus kuvataan toiminnankohteena, on esiin nostettu hoidettavana olevan vanhuksen oletettuja tuntemuksia, jotka ovat kuitenkin pääosin negatiivisia. Teksteissä on mainintoja siitä, että vanhus voi olla onnellinen ja nauttia elämästä, mutta ne viittaavat poikkeuksesta itsenäisyyteen ja hyvään toimintakykyyn. Näin ollen asetelma kaiuttaa hoidettavana olemisen surkeutta ja lopullisuutta. Vanhusten hoitamisen käsitteleminen itsessään ilmentää vanhuksen hoidettavana olemisen selviötä. Se, mitä hoidetaan, kun hoidetaan vanhusta, on kuitenkin

tekstiaineiston perusteella vaikeasti määriteltävissä.

6.3 Elämänkaaripsykologinen diskurssi

Kolmas tekstiaineistosta muodostettu diskurssi on nimetty elämänkaaripsykologiseksi diskurssiksi, jossa vanhuutta kuvataan yksilön itse antamien merkitysten kautta. Vanhuus korostuu erityislaatuisena elämänvaiheena, johon kuuluu keskeisesti vanhuuden hyväksymiseen liittyvät kysymykset ja luopuminen sekä elämäkokemus. Tekstiaineistossa ei suoraan oteta kantaa siihen, kuka on vanha. Näin ollen voi ajatella, että kaikilla oletetaan olevan yhteinen käsitys siitä, mistä puhutaan, kun puhutaan vanhuudesta. Huomionarvoista on myös se, että teksteissä käytetään lähes poikkeuksetta vanhus-nimitystä riippumatta kuvatun henkilön kronologisesta iästä tai toimintakyvystä. Sen sijaan eroa on tehty hyvä- ja huonokuntoisen vanhuksen välille. On mahdollista, että tehtävänantona annettu ohje kirjoittaa vanhuudesta, on ohjannut kirjoittamaan myös vanhuksista, jolloin konteksti on vaikuttanut nimityksen valintaan. Joka tapauksessa nimitysvalinnalla on merkitystä siihen, millaiseksi käsitykset vanhuudesta muodostuvat. Elämänkaaripsykologinen diskurssi nostaa esiin vanhuuden elämänvaiheen erityislaatuisuuden myös yksilön kannalta tarkasteluna. Kyseisen diskurssin perusta on kuitenkin vahvasti sidoksissa teoreettiseen tietämykseen.

6.3.1 Elämänvaihe-diskurssi

Useimmissa teksteissä vanhuuteen viitataan eksplisiittisesti ajanjaksona, aikana, joka tulee nuoruuden ja aikuisuuden jälkeen ja jota seuraa kuolema. Tämä noudattelee elämänkaaripsykologian kuvausta. Elämänvaihe-diskurssissa merkityksellistetään vanhuutta erityisesti vertaamalla sitä muihin elämänvaiheisiin ja tyypillistä on kuvata vanhuuteen tunnistettavasti liitettyjä asioita, kuten raihnaisuus ja elämäkokemus. Eroa nuoremman ja vanhemman sukupolven välille tuodaan nimeämisen ja ominaisuuksien lisäksi myös erilaisten tehtävien kautta. Nuori sukupolvi kuvataan vanhuksesta huolehtijoiksi ja aktiivisiksi toimijoiksi. Vastaavasti vanhuksen tehtävänä on sopeutua, viettää aikaa ja lopulta olla hoidettavana. Sen sijaan vanhuuden kehitystehtävien läpikäyminen korostuu vanhusten keskeisenä tehtävänä ja erilaiset kehitystehtävätkin erottavat vanhukset nuoremmasta sukupolvesta.

Vanhuuden kehitystehtävien kuvaaminen on varsin tavanomainen tapa merkityksellistää vanhuutta kyseisessä tekstiaineistossa. Vanhenemisen ja lähestyvän kuoleman hyväksyminen on nostettu keskeisesti esiin ja niiden onnistumista kuvataan hyvän vanhuuden edellytykseksi hyvän toimintakyvyn rinnalla. Kehitystehtäviin liittyen vanhuuden hyväksymisen problematiikka on monessa tekstissä esillä. Sitä käsitellään vanhuksen omasta näkökulmasta, mutta toisaalta pohditaan myös oman vanhenemisen hyväksymiseen liittyviä kysymyksiä. Keskeinen esiin tuotu näkemys on se, että vanhuuden hyväksyminen on tärkeää, mutta samalla sitä kuvataan vaikeaksi niin vanhuksen omasta kuin kirjoittajankin näkökulmasta. Kehitystehtävien kuvaaminen tuo esiin vanhuuden ja vanhusten heterogeenisuutta, koska niiden käsittelemisen yhteydessä kuvataan yksilön kokemusta ja kehitystehtävien ratkaisemiseen liittyviä henkilökohtaisia haasteita ja ratkaisuja. Katkeroituminen ja vanhuuden kieltäminen on mainittu konkreettisina seurauksina ratkaisemattomista kehitystehtävistä. Tekstiaineistossa kuolemaa kuvataan luonnolliseksi vanhuuden jälkeiseksi päätepisteeksi. Näin ollen kuoleman käsittely liittyy nimenomaan vanhuuden määrittämiseen elämänvaiheena. Kuoleman käsittelyn yhteydessä pelon tunne on nostettu keskeisesti esiin niin vanhuksen kuin kirjoittajan näkökulmasta. Kuoleman lähestyminen esitetään eräänä syynä siihen, miksi vanhuuden hyväksyminen voi olla vaikeaa. Toisaalta kuolemaa kuvataan kuitenkin eräänlaiseksi vapautukseksi kärsimyksistä. Nämä näkökulmat osoittavat vanhuuteen, kuolemaan ja elämän päättymiseen liittyvien kysymysten monitahoisuutta.

Kuvattaessa vanhuutta kronologisesti etenevän elämän viimeisenä vaiheena on aineistoteksteissä nähtävissä vanhuuden tarkastelun kaksi ääripäätä, joka näkyy siten, että vanhuus esitetään joko positiivisessa tai negatiivisessa valossa. Kyseisessä aineistossa negatiivinen suhtautuminen vanhuuteen ei tule esiin tekstin tuottajien omina mielipiteinä, vaan kirjoitelmissa käsitellään toisten ihmisten ja yhteiskunnan negatiivista suhtautumista. Positiivisia kuvauksia voi sen sijaan pitää kirjoittajan omana mielipiteenä, jolloin korostuu useassa muussakin yhteydessä esiin tuleva eronteko oman ja muiden suhtautumisen välille. Eräänlaista vastakkainasettelua ilmentää myös se, että vaikka vanhuutta kuvataan toisista riippuvaisuuden ajaksi, on esiin nostettu kuitenkin myös vanhuuden mahdollistama vapaus. Käytännössä vapaus viittaa eläköitymisen jälkeiseen vapaa-aikaan, jolloin ajan voi käyttää haluamallaan tavalla. Näin ollen nimellisesti samaan elämänvaiheeseen eli vanhuuteen osoitetaan kuuluvan monenlaisia vaiheita, vaikka sitä ei eksplisiittisesti esiin ole tuotukaan.

6.3.2 Elämäkokemus-diskurssi

Elämäkokemus mainitaan eksplisiittisesti lähes jokaisessa tekstissä ja sen kuvataan kuuluvan nimenomaan vanhuuteen. Vaikka teksteissä ei määritellä vanhan ihmisen ikää, elämäkokemuksen osoitetaan olevan seurausta korkeasta kronologisesta iästä. Eläkkeelle jääminen on yksi esiin tuleva tapa määrittää vanhuutta ja näin ollen myös elämäkokemusta. Tekstiaineistossa elämäkokemus näyttäytyy merkittävimpänä positiivisena asiana, joka vanhenemisestä seuraa. Tekstiaineistolle tyypillinen vertailuasetelma eri sukupolvien välillä näkyy myös elämäkokemusta käsiteltäessä, jolloin vanhojen ihmisten katsotaan poikkeuksellisesti olevan paremmassa asemassa nuoriin verrattuna. Elämäkokemus esitetään voimavarana, jota nuorempien sukupolvien tulisi hyödyntää. Tämä hyödyntämisen tavoite koskettaa paitsi arkisia asioita myös yhteiskunnallista päätöksentekoa, mitä kuvataan merkittäväksi arvostuksenosoitukseksi. Elämäkokemuksen hyödyntämisen korostamista ilmaistaan *pitäisi* ja *tulisi tehdä* -verbeillä ja se voidaan tulkita kannanotoksi samalla tavalla kuin yhteiskunnallisen diskurssin yhteydessä esitetyt vaateet kunnioittamisesta.

Huomionarvoista on, että esiin nostettuun elämäkokemukseen suhtaudutaan varsin kriittikittömästi ja ihannoivasti. Nähtävissä on, että vanhuutta ja elämäkokemusta pidetään erottamattomasti yhteenkuuluvina asioina. Tällöin elämäkokemuksen perusteena on korkea kronologinen ikä, eikä elämäkokemusta muuten sisällöllisesti määritellä. Kriittikittöä *elämäkokemus*-ilmaisun käyttöä voi pitää fraasina, jota on mielekästä toistaa. Positiivisena pidetyn elämäkokemuksen kaiuttaminen voi olla tapa luoda positiivista vanhuskuvaa omalla suhtautumisella vanhuuteen. Tässä yhteydessä esiin tulee muistakin diskursseista tuttu eronteko kirjoittajan itsensä ja muiden välille. Konkreettisesti se tarkoittaa, että kirjoittaja itse eksplisiittisesti osoittaa arvostavansa vanhemmilta ihmisiltä saamiaan elämänohjeita ja käytännönneuvoja, kun taas yleisesti ottaen elämäkokemusta ei arvosteta. *Elämäkokemus*-sanana fraasimaisuus ja vie kuitenkin hyväksi tarkoitettun sanoman uskottavuutta, mikä johtuu yksittäisen sanan käyttämisestä ilman sisällöllistä määrittelyä tai perusteluja.

6.4. Fiktiivinen aineisto kirjoittamisen virikkeenä – vanhuuden kuvaus monipuolistuu

Aineistonkeruun toisessa vaiheessa opiskelijat katsoivat jakson elokuvasta Kultalampi. Elokuvan jakson katsomisen jälkeen kirjoitettujen tekstien vanhuuden

merkityksellistämistavat sisältyvät edellä esiteltyihin diskursseihin. Aineistosta on kuitenkin havaittavissa myös muutamia keskeisiä eroja, jotka liittyvät vanhuuden merkityksellistämisen tapoihin. Taulukkoon 2 on koottu tekstikatkelmia elokuvan katsomisen jälkeen kirjoitetuista teksteistä ja ne havainnollistavat myös eroja eri kirjoituskerroilla tuotettujen tekstien välillä. Tekstit käsittelevät nimettyjen päädiskurssien aihealueita, mutta näkökulmat ovat erilaisia ja asiat painottuvat eri tavoin. Tästä syystä pelkästään kyseistä aineistoa tarkasteltaessa ei ole tarkoituksenmukaista tehdä tarkempaa jaottelua diskurssien välille. Elokuvan jakson katsomisen jälkeen kirjoitetut tekstit eroavat toisistaan enemmän kuin ensimmäisellä kerralla kirjoitetut tekstit, jotka olivat keskenään hyvin samankaltaisia. Tämä on mielenkiintoinen havainto sen vuoksi, että kaikki näkivät saman jakson elokuvasta ja näin ollen kyseinen jakso olisi voinut ohjata kirjoittamaan samasta näkökulmasta.

TAULUKKO 2. Aineistoesimerkkejä elokuvan jakson katsomisen jälkeen kirjoitetuista teksteistä.

Yhteiskunnallinen diskurssi	<p>'Olen aina ihaillut ikäihmisiä, jotka ovat pysyneet pariskuntana vanhaksi asti'</p> <p>'Mies tiesi, että ei enää paremmaksi tule. Katkeruus on osa vanhuutta. Vanhuus on kuitenkin arvokasta ja siihen kuuluu sairaudet'</p> <p>'Monelle on tärkeää olla yhteiskunnan tuottava jäsen'</p> <p>'Elokuva on hyvä esimerkin lähde'</p> <p>'Vanhus voi ajatella, että kun on kerran vanha, raihmainen ja turha, voi yhtä hyvin kuolla pois. Heikentynyt kunto turhauttaa ja pelottaa, jolloin alkaa toivoa elämän loppua'</p> <p>'Elämä muuttuu pelottavan yksinäiseksi ja pelottavaksi, vaikka ympärillä olisi ihmisiäkin'</p> <p>'Pelko siitä, että kaikki katoaa mielestä, luo vaan enemmän halua yksinäistyä'</p>
Biomedikaalinen diskurssi	<p>'Muistin heikkeneminen kuuluu vanhuuteen. Se voi olla hyvinkin hämmäntävää vanhukselle'</p> <p>'Vanhuus muuttaa niin paljon, mutta se tulee salakavalasti. Oman kunnon rappeutumista ei välttämättä itse edes huomaa heti'</p> <p>'Kuulopuheen perusteella monet vanhukset, etenkin laitoksissa asuvat, haikailevat mökille/lapsuudenkotiin/maalle, mikä on ymmärrettävää'</p> <p>'Monet itsenäisesti kaupungissa asuvat vanhukset voivat olla tyytymättömiä tilanteeseensa, mutta asuvat keskustassa pakon edestä, koska palvelut ja apu ovat siten lähellä'</p>
Elämäntapa-psykologinen diskurssi	<p>'Ylipäänsä omaa vanhuutta on usein vaikea hyväksyä'</p> <p>'Mieleen tuli onnellinen vanhuus. Pariskunta vaikutti onnelliselta, vaikka he olivat jatkuvasti äkäilemässä toisilleen. Suhteesta huokui lämpö ja välittäminen'</p> <p>'Vanhukselle on takana pitkä elämä ja paljon on tapahtunut'</p> <p>'Vanhuus on hämmäntävää aikaa. Toisaalta on kokenut ja nähnyt paljon, toisaalta keho ja mieli alkavat pettää'</p>

Vaikka elokuvan jakson katsomisen jälkeen kirjoitetut tekstit ovat toisiinsa nähden erilaisia, on niissä nähtävissä myös yhteisiä piirteitä, jotka eroavat ensimmäisellä kirjoituskerralla

kirjoitetuista teksteistä. Merkittävä ero on se, että teksteissä esiintyy enemmän tunteiden kuvausta. Teksteissä on tuotu esiin sekä omia tunteita että elokuvan jakson päähenkilöiden tunteita. Myös siinä yhteydessä, että vanhuudesta puhuttiin yleisellä tasolla, tunteet olivat suuremmassa roolissa kuin ilman virikettä kirjoitetuissa teksteissä. Nimetyistä tunteista yleisimmät olivat pelko, mutta myös onnellisuus tuli useassa tekstissä esiin, jolloin elokuvan pariskuntaa käytettiin esimerkkinä siitä, että on mahdollista olla onnellinen myös vanhana. Teksteissä tulee esiin myös se, että samaa tilannetta kuvattaessa, sitä voidaan käsitellä tai tulkita täysin eri tavalla. Tämä tuo teksteihin henkilökohtaisen aspektin. Kukin tulkitsee näkemäänsä omien kokemusten perusteella ja näin korostuu kontekstin merkitys, joka diskurssintutkimuksessa on keskeisessä roolissa.

Elokuvan jakson katsomisen jälkeen kirjoitetuissa teksteissä henkilöt ovat tunnistettavissa kuvauksista ja tekstit sisältävät jonkin verran elokuvan referointia. Tapahtumien referointi on kuitenkin varsin vähäistä, mikä on mahdollistanut paitsi elokuvan henkilöiden kokemusten reflektoinnin myös omien kokemusten esiin tuomisen. Nämä eivät välttämättä tunnistettavasti liity elokuvan jaksoon, vaan elokuva on toiminut virikkeenä kirjoittaa omista kokemuksista. Ensimmäisellä kirjoituskerralla tuotetuissa teksteissä vanhuksia kuvattiin pääsääntöisesti homogeenisena ryhmänä, josta itselle tutut vanhukset kuitenkin poikkeavat. Elokuvan jakson jälkeen kirjoitetuissa teksteissä vanhukset kuvataan yksilöllisinä ihmisinä, jotka kokevat ja tuntevat asioita eri tavoin. Yksilöllisyyden kuvaus tapahtuu päähenkilöiden monipuolisen tarkastelun kautta, mutta myös omien esimerkkien kautta. Teksteissä myös sanallisesti ilmaistaan se, että vanhukset ovat erilaisia ja jokainen vanhenee eri tavalla.

Keskeinen esiin nostettu asia yksilöllisyyteen ja henkilökohtaiseen tulkintaan liittyen on vanhuuden hyväksymiseen liittyvä kysymys, jota voi havainnollistaa elokuvan esimerkillä. Elokuvan jaksossa esiintyy vanha pariskunta. Mies kuvataan naiseen verrattuna raihnaisempana ja hänellä on muistamattomuuteen viittaavia oireita. Hänet kuvataan varsin äksyksi ja hän puhuu vanhuudesta kielteiseen sävyyn. Nainen sen sijaan esitetään touhukkaana ja hyvävoimaisena, eikä hänen kohdallaan tuoda esiin muistamattomuutta. Hän ilmaisee myös sanallisesti tyytyväisyyttään. Mielenkiintoinen havainto on se, että osassa teksteissä kuvataan miehen vaikeaa kamppailua hyväksyä vanhuus ja naisen todetaan hyväksyneen vanhuus. Osassa teksteissä sen sijaan todetaan, että vaimo kieltää vanhenemisensa, kun taas mies hyväksyy vanhuutensa tunnustamalla raihnaisuutensa, vaikkakin äksyillä. Kolmas näkökulma vanhuuden hyväksymiseen on luovuttaminen, jolloin

viitataan vanhuksen toiveeseen kuolla. Kuoleman toiveen taustalla olevaksi tekijäksi mainitaan turhautuneisuuden tunne, mutta myös se, että vanhus on onnistuneesti ratkaissut kehitystehtävänsä ja näin ollen vanhus on valmis kuolemaan.

Elokuvan jakson katsomisen jälkeen kirjoitetuissa teksteissä on mainintoja parisuhteesta, mikä selittyy elokuvassa esiintyvällä pariskunnalla. Ensimmäisellä kirjoituskerralla tuotetuissa teksteissä ei sen sijaan tuoda lainkaan esiin parisuhdetta. Sosiaalisia suhteita niissä edustavat muut sukulaiset, etupäässä lapset, joiden toivottiin huolehtivan vanhemmistaan. Tämä näkökulma korostaa vanhusten kuvausta yksinäisenä yksilönä tai yhtenäisenä yksinäisten ryhmänä, joiden sosiaalisten suhteiden olemassa olo tai sosiaalinen aktiivisuus on pitkälti riippuvainen omien lasten aktiivisuudesta. Viittaukset elokuvan parisuhteeseen sisältävät mainintoja hellyydestä, välittämisestä ja rakkaudesta. Vaikka avioliiton kuvauksilla on selkeä yhteys nähtyyn elokuvan jaksoon, voi kahden vanhan ihmisen suhteen esiin tuomista pitää merkittävänä erona ensimmäisellä kirjoituskerralla tuotettuihin teksteihin verrattuna ja näin ollen se ilmentää myös monipuolisempaa vanhuuden kuvausta.

Vaikka elokuvan jakson katsomisen jälkeen kirjoitetuissa teksteissä on esillä samoja teemoja kuin ilman virikettä kirjoitetuissa teksteissä, käsitellään niissä huomattavasti vähemmän vanhustenhoitoa ja ongelmia. Ongelmiin kyllä viitataan, mutta niiden käsittely jää maininnan tasolle. Myöskään elämäkokemus tai arvostuksen vaatimus fraasinomaisena ilmauksena eivät korostu. Kyseinen ero osoittaa opittujen puhumistapojen voimaa, mikä korostuu siinä tilanteessa, kun on ilmaistava vanhuuteen liittyviä ajatuksia nopeasti, eli käytännössä kerrottava vanhuudesta se, mikä ensimmäisenä tulee mieleen. Elokuvan jakson katsominen on sen sijaan ohjannut kirjoittamaan vanhuudesta monipuolisesti ja ihmisläheisesti ilman opittuja niin sanottuja korulauseita.

7 POHDINTA

7.1 Tulosten pohdintaa

Sosiaali- ja terveysalan opiskelijat merkityksellistivät kirjoittamissaan teksteissä vanhuutta kolmen päädiskurssin kautta, jotka olen nimennyt *yhteiskunnalliseksi*, *biomedikaaliseksi* ja *elämänkaaripsykologiseksi diskurssiksi*. Nämä diskurssit osoittavat laajoja vanhuudesta puhumisen näkökulmia. Kuitenkin oli tarkoituksenmukaista tunnistaa myös päädiskursseja tarkentavia diskursseja, jotka konkretisoivat päädiskurssin sisältöä. Yhteiskunnallista diskurssia tarkentavat diskurssit olivat *kunnioittamisen diskurssi*, *ongelmadiskurssi* sekä *ulkopuolisuuden diskurssi*. Biomedikaalista diskurssia tarkensivat *toimintakyvyn ja hoitamisen diskurssit*. Elämänkaaripsykologisen päädiskurssin perustana sen sijaan olivat *elämänvaihe- ja elämäkokemus-diskurssit*.

Kun opiskelijat merkityksellistivät vanhuutta yhteiskunnallisesta näkökulmasta, he toivat esiin erilaisia periaatteita ja arvoja, joita pidetään tärkeinä mutta joiden toteutuminen koetaan ongelmalliseksi. Yhteiskunnallisen diskurssin sisältöä kuvaa Ilmolan ja Castin (2014, 5) näkemys tämänhetkisestä hyvinvointiyhteiskunnasta: Suomi on useiden mittareiden mukaan hyvinvointiyhteiskunta, jonka ajatukseen kuuluu olennaisesti se, että kaikilla tulisi olla oikeus hyvään ja ihmisarvoiseen elämään ikään katsomatta. Tähän periaatteeseen nojautuen yhteiskunnallisilla rakenteilla pyritään turvaamaan kansalaisten hyvinvointia. Hyvinvointiyhteiskunta on kuitenkin haasteiden edessä: Väestörakenteen muutos nostaa väistämättä hyvinvointikustannuksia, eikä nykyisen palvelutason säilyttämiseen ole varaa. Palveluiden saanti vaikeutuu, kynnyks nousee ja laatu heikkenee (Ilmola & Casti 2014, 4).

Opiskelijoiden tuottamisessa aineistoteksteissä kritisoitiin yhteiskunnan nykyisiä toiminta- ja menettelytapoja, jolloin keskeiseksi näkökulmaksi nousi myös toive vanhojen ihmisten kunnioittamisesta. Sekä esitettyä kritiikkiä että kunnioittamisen toivetta korosti niin sanottu minä ja muut -asetelma. Tällöin teksteissä tuotiin esiin omaa positiivista ja esimerkillistä suhtautumistapaa, mikä näyttäytyikin eräänlaisena vastakohtana yhteiskunnan esitettyihin toimintatapoihin verrattuna. Minä ja muut -asetelman ohella korostui myös vanhojen ihmisten kuvaaminen homogeenisena ja passiivisena joukkona, vanhuksina, joilla ei ole samanlaista mahdollisuutta osallistua yhteiskunnan toimintaan kuin nuoremmilla. Vanhusten kuvaaminen ”toisina”, ikään kuin muusta yhteiskunnasta irrallaan olevana homogeenisena joukkona, on

tunnistettu myös sanomalehtitekstejä tarkasteltaessa (Hjelt 1992, Halonen 2002, Pakarinen 2004). Lehtitekstejä voi pitää yhteiskunnallisen tilanteen ilmentäjänä, jolloin niihin voi peilata opiskelijoiden esiin tuomia käsityksiä. Esimerkiksi yksinäisyyttä kuvattiin aineistossa erityisesti yhteiskunnallisena asiana, jolloin yksinäisyyttä pidettiin yhteiskunnan toimintatapojen seurauksena. Yksinäisyyden kuvattiin ikään kuin kuuluvan vanhuuteen. Samankaltaisen havainnon ovat tehneet myös Uotila ym. (2010), jotka tutkivat ET-lehden ja Helsingin Sanomien välittämää kuvaa ikääntyneiden yksinäisyydestä.

Biomedikaalisessa päädiskurssissa vanhuutta merkityksellistettiin erityisesti fyysisten vanhenemismuutosten kautta. Toimintakyvyn ja sen heikkenemisen kuvaukset sekä hoidontarve olivat keskeinen tapa määrittää vanhuutta. Koskinen (2013) on kiteyttänyt biomedikaalisen vanhuuskäsityksen tarkoittavan vanhuutta patologisena, sairaalloisena ja raihnaisena sekä homogeenisena ilmiönä. Käsityksen mukaan vanhuuteen liittyvät myös köyhyys, eristäytyneisyys ja marginaalisuus. Vanhuuden alkuna pidetään eläkkeelle siirtymistä, jonka jälkeen vanhuksia pidetään passiivisina palveluiden käyttäjinä ja vanhukset koetaan huoltorasituksena, hoitotaakkana, eläke- ja palvelupommina (Koskinen 2013). Henderson ym. (2008) havaitsivat sairaanhoitajaopiskelijoiden vanhustyötä koskevia asenteita tutkiessaan, että asenteet itsessään olivat positiivisia, mutta vanhuuskäsitys oli kuitenkin hyvin biomedikaalinen. Tässäkin aineistossa biomedikaaliseen vanhuuskäsitykseen sisältyviä asioita kritisoitiin, mutta vanhuutta kuitenkin määriteltiin juuri siihen liittyvien tekijöiden kautta.

Kolmannessa päädiskurssissa, elämänkaaripsykologisessa diskurssissa, huomioitiin vanhuuden ja vanhan ihmisen yksilöllisyys. Kyseisessä diskurssissa vanhuus näyttäytyi elämänvaiheena, johon kuuluvat tietyt kehitystehtävät ja elämäkokemus. Näiden tekijöiden nähtiin erottavan vanhuuden muista elämänvaiheista. Näin ollen päädiskurssia tarkentavat diskurssit olivatkin elämänvaihe- ja elämäkokemus -diskurssit. Elämäkokemus kuvattiin keskeisimpänä vanhuuteen liittyvänä positiivisena asiana ja se esitettiin vanhuuteen liittyvänä itsestäänselvytenä. Elämäkokemus kuuluu Koskisen (2005, 195) mukaan sosiokulttuurisiin voimavaroihin eli vanhuuteen elämänvaiheena liittyviin voimavaroihin. Elämäkokemuksen ajoittain fraasimaistakin korostamista voi pitää esimerkkinä vanhuuden voimavarojen tunnistamisesta. Myös vanhuuden määrittelemisen normaalina elämänvaiheena sisältyy sosiokulttuuriseen vanhuuskäsitykseen, joka Koskisen (2005, 194) mukaan on syntynyt vastakohtaksi edellä kuvatulle biomedikaaliselle vanhuuskäsitykselle.

Elämänkaaripsykologiselle diskurssille oli ominaista, että vanhuus näyttäytyi sekä positiivisena että negatiivisena asiana. Atchley (2000, 4–5) on puhunut vanhenemisen kaksikasvoisuudesta, joka tarkoittaa sitä, että toisille vanhuus on pääosin myönteinen elämänvaihe ja toisille se on kielteinen. Kielteisiä vanhenemisen seurauksia ovat esimerkiksi sairauksien lisääntyminen, toimintakyvyn heikkeneminen, raihnaisuus, ulkonäön rapistuminen ja joillakin yksinäisyys ja syrjäytyminen. Vanhenemisen positiivisia seurauksia ovat elämäkokemuksen, viisauden ja moninaisten taitojen lisääntyminen. Kaksikasvoisuus näkyy tekstiaineistossa vanhuuteen suhtautumisen kautta. Vanhuuden kuvataan olevan joko positiivista tai negatiivista niin vanhuksen itsensä kuin ympäristönkin näkökulmasta.

Hirvonen ym. (2004) ovat todenneet, että terveysalan opiskelijoiden vanhuksia koskevat asenteet ovat myönteisempiä kuin muiden opiskelijoiden. Myönteinen suhtautuminen ei kuitenkaan vaikuta siten, että vanhustyötä haluttaisiin tehdä käytännössä. Vanhustyö ei ole opiskelijoiden keskuudessa suosittu suuntautumisvaihtoehto (Cozort 2008; Hirvonen 2004; Söderhamn ym. 2001). Opiskelijoiden myönteinen suhtautuminen vanhuuteen oli nähtävissä myös tässä tutkimuksessa, mikä ilmeni esimerkiksi kritiikissä yleisiä toimintatapoja kohtaan. On todennäköistä, että jo lähtökohtaisesti sosiaali- ja terveysalan opiskelijat kiinnittävät huomiota vanhuksiin liittyvään keskusteluun eri intensiteetillä kuin muun alan edustajat. Tämä varmasti osaltaan selittää sitä, että yhteiskunnallisessa keskustelussa esillä olevat asiat nousivat keskeisiksi teemoiksi opiskelijoiden kirjoitelmissa.

Opiskeltava ala on siis merkittävä konteksti kyseisessä tutkimuksessa ja opiskellut asiat tulivat esiin myös kirjoitelmissa. Selvimmin opintojen sisällöllinen anti näyttäytyi toimintakykyä, vanhuuden kehitystehtäviä sekä vanhustenhoitoa koskevien kysymysten yhteydessä. Vanhustenhoitoa käsittelevissä tekstikohdissa näkyi myös kirjoittajien oma osallisuus vanhustenhoitoon. Tällaista yhteyttä ei välttämättä olisi esimerkiksi tekniikan alan opiskelijoiden tuottamissa teksteissä. Selvää on, että opiskeltava ala vaikuttaa siihen, mitä ja miten vanhuudesta kirjoitetaan. Tärkeää on kuitenkin huomioida myös se, että esittämistavoiksi voivat valikoitua sellaiset tavat, joita pidetään sosiaalisesti hyväksytyinä. Oletuksena voi olla esimerkiksi se, että sosiaali- ja terveysalan opiskelijan odotetaan suhtautuvan myönteisesti vanhuuteen. Tällöin myönteistä suhtautumista esimerkiksi vanhoja ihmisiä ja elämäkokemusta kohtaan saatetaan kritiikittömästi korostaa.

Olennaista oli, että kolme päädiskurssia ja niitä tarkentavat diskurssit esiintyivät opiskelijoiden kirjoitelmissa samanaikaisesti, limittäin. Yksittäiset kirjoitelmat eivät siis kaiuttaneet tiettyä diskurssia, vaan teksteissä ilmeni monia merkityksellistämisen tapoja. Vaikka vanhuutta merkityksellistettiin erilaisin diskurssein, tekstit olivat varsin yksiäänisiä. Aineistonkeruussa hyödynnettiin myös fiktiivistä aineistoa, elokuvan jaksoa, kirjoittamisen virikkeenä. Sen katsomisen jälkeen kirjoitetuissa teksteissä huomioitiin vanhan ihmisen omat kokemukset ja tunteet, mikä oli uusi esiin tuotu näkökulma ilman virikettä kirjoitettuihin teksteihin verrattuna.

7.2 Tutkimuksen luotettavuus

Kuten muunkin laadullisen tutkimuksen, myös diskurssintutkimuksen luotettavuutta voi tarkastella vastaavuuden, uskottavuuden, pysyvyyden ja siirrettävyyden näkökulmasta (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 170–171). Tässä tutkielmassa vastaavuus ja uskottavuus rakentuvat siten, että tutkimusprosessi on toteutettu ja kuvattu tarkasti. Tutkimus nojautuu sosiaalisen konstruktionismin teoreettis-metodisiin oletuksiin, jotka ovat muovanneet esiyymmärrystäni niin tutkimuksen kohteena olevasta ilmiöstä, tutkimusaineistosta kuin tutkimuksen tuloksista. Esiyymmärryksen ja sen vähittäisen tarkentumisen myötä tutkielman teoriatausta, analyysissa käytetyt menetelmät ja tutkimuskysymys ovat niveltyneet tiiviisti toisiinsa. Tutkimusongelmaan vastaamisessa on siis käytetty tarkoituksenmukaisia teoreettis-metodisia välineitä. Tämä vankentaa tutkimuksen uskottavuutta ja luotettavuutta. Tutkielman analyysiosio puolestaan sisältää autenttisia lainauksia opiskelijoiden teksteistä, mikä mahdollistaa sen, että lukija voi arvioida, onko esiteltyjen päätelmien tekeminen mahdollista kyseisestä aineistosta. Lisäksi olen pyrkinyt perustelemaan omat tulkintani mahdollisimman kattavasti. Olen myös tuonut esiin oman tutkijan asemani ja lähtökohtani sekä reflektoinut niitä osana tutkimusta. Tutkimukseni tuloksia pohtiessani olen ottanut huomioon opiskelijoiden position sosiaali- ja terveysalan opiskelijoina sekä aineistonkeruutilanteeseen mahdollisesti liittyvät sosiaaliset normit, jotka voivat vaikuttaa tekstien sisältöön. Kun nämä tekijät otetaan huomioon, voidaan olettaa, että tämän tutkielman tulokset on sovellettavissa vastaavaan ilmiöön toisessa kontekstissa. Luotettavuutta lisäävänä tekijänä tämän tutkielman osalta voi pitää sitä, että samankaltaisia havaintoja on tehty aiemmin muista tutkimusaineistoista.

7.3 Tutkimuksen vahvuudet ja heikkoudet

Tutkielmani vahvuuksina voi nähdä tutkimusaiheen relevanssin, monitieteisen lähestymistavan sekä dialogin tutkimusaineiston kanssa. Koska vanhuudesta on tullut merkittävä keskustelun aihe, on tärkeää tunnistaa erilaisia vanhuudesta puhumisen tapoja. Se miten vanhuudesta puhutaan, vaikuttaa myös konkreettisiin tekoihin. Kielenkäytöllä on valtaa, minkä vuoksi se on tärkeä huomioida osana myös gerontologista tutkimusta. Tutkielman monitieteinen lähestymistapa soveltuu hyvin tutkittavan ilmiön tarkasteluun. Lisäksi vahvuus on, että tutkimukseni tulokset tuovat esiin näkökulmia fiktiivisten kulttuurituotteiden merkityksestä vanhuutta koskevien puhunnantapojen muovaajana. Tätä olisi myös hyvä tutkia lisää.

Tulkinnallisuus on diskurssintutkimuksen keskeinen oletus ja näin ollen myös esitetyt tulokset ovat omaa tulkintaani, eikä tulkinnallisuutta ole ollut tarkoituskaan häivyttää. Tulkinta on tapahtunut jatkuvassa dialogissa aineiston kanssa. Tekemääni tulkintaan vaikuttavat niin tieto kuin kokemuksetkin, mutta ensisijaisesti kyse on aineiston merkitysten syvällisestä analyysisista.

Tutkimus on luonteeltaan laadullinen ja tavoitteena on ollut analysoida suhteellisen pientä aineistomäärää mahdollisimman tarkasti. Diskurssintutkimus ei pyri tyhjentävään analyysiin tai ilmiön lopulliseen selitykseen, eikä tämä olisi mahdollistakaan. Tutkimusaineistokin on näin ollen vain ”yksittäinen todellisuuden representaatio monimutkaisemmasta kompleksisesta totuudesta”, kuten Pietikäinen ja Mäntynen (2009, 158) asian kiteyttävät. Se ei kuitenkaan ole heikkous, vaan tämä aineiston rajallisuus luo rajat ja kontekstin koko tutkimukselle. Tutkimusaineistona käytetyissä teksteissä toteutuu saturaatio eli kylläntyminen, joka tarkoittaa sitä, että aineistosta esiin tulevat asiat alkavat toistua. Saturaatiota käytetäänkin eräänä aineiston riittävyden mittana (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 160–161).

Tutkimuksen heikkoutena voi sen sijaan pitää lyhyttä aikaulottuvuutta. Opiskelijat olivat opintojen alkuvaiheessa, eikä tutkimusasetelma mahdollistanut käsitysten mahdollista muuttumista opintojen edetessä. Tällainen asetelma olisi mahdollistanut monipuolisempien tutkimuskysymysten laatimisen, jolloin olisi ollut mahdollista selvittää opintojen vaikutusta opiskelijoiden käsityksiin vanhuudesta. Aikaulottuvuuden puuttumisesta huolimatta

tutkimuksen tuloksia on mahdollista hyödyntää opetustyössä. Tulokset osoittavat selkeästi vanhuutta koskevat käsitykset ja myös tarpeen käsitysten monipuolistamiseen.

7.4 Johtopäätökset

Tämän tutkielman keskeinen johtopäätös on, että sosiaali- ja terveysalan opiskelijoiden tavat puhua vanhuudesta toisintavat (suomalaisessa) yhteiskunnassa vallalla olevia diskursseja. Tämä näkyy vanhuuden yhteydessä käsiteltävien teemojen valinnassa mutta myös tavassa suhtautua vanhuuteen ja vanhuksiin sekä siinä, miten vanhuutta ja vanhoja ihmisiä määritellään. Tutkimusaineistosta on nähtävissä, että kulttuurisesti vahvojen diskurssien toisintaminen voi johtaa vanhuudesta puhumisen tapojen yksipuolistumiseen. Tällöin esimerkiksi toimintakyvyn heikkeneminen on korostetusti esillä vanhuudesta puhuttaessa.

Opiskelijoiden kirjoitelmat olivat vanhuuskuvauksiltaan monipuolisempia elokuvan jakson katsomisen jälkeen. Tämän havainnon perusteella voi todeta, että fiktiivisen aineiston hyödyntäminen monipuolistaa tapoja käsitellä vanhuutta. Fiktiivinen aineisto tuo esiin henkilöiden yksilöllisyyden ja persoonallisuuden. Fiktiivistä aineistoa voisi näin ollen hyödyntää esimerkiksi sosiaali- ja terveysalan opetuksessa, koska työssä on tärkeää huomioida ihminen yksilönä. Fiktiivinen materiaali voi toimia eräänlaisena peilinä omille ajatuksille tai havainnoille ja niiden kautta voi tutustua vanhan ihmisen ajatusmaailmaan, mikä voi osaltaan poistaa ennakkoluuloja tai -käsityksiä.

Tutkielma osoitti myös sen, että puhumisen tavat ovat kontekstisidonnaisia: esimerkiksi positiiviseksi tarkoitettu ilmaisu voi asiayhteydessään ilmentää negatiivista ja stereotyyppistä vanhuskuvaa. Näin ollen vallalla olevat diskurssit vahvistuvat entisestään, vaikka tavoite olisikin saattanut olla päinvastainen. Sekä omien että yhteiskunnallisessa keskustelussa käytettyjen vanhuus-diskurssien tunnistaminen on siis keskeinen tapa monipuolistaa vanhuuskeskustelua.

7.5 Jatkotutkimusehdotukset

Tämä tutkimus on osoittanut, että kielellisessä toiminnassa tapahtuvaa merkitysten antamista on hedelmällistä tutkia. Kielenkäyttö rakentaa mielikuvia ja sillä on paljon valtaa lähes kaikessa toiminnassa. Objektiivisuuteen ja neutraaliuteen pyrkivä tiede rakentaa myös

merkityksiä ja ilmaisee asenteita. Sen vuoksi olisi relevanttia tarkastella esimerkiksi vanhuutta koskevien tutkimusartikkelien kielenkäyttöä, eli millaista kuvaa vanhuudesta tutkimusartikkeleissa tehdyt kielelliset valinnat tuottavat. Myös se, millaisia tutkimusasetelmia gerontologisessa tutkimuksessa rakennetaan, tuottaa kuvaa vanhuudesta, joten niiden tarkastelu toisi uusia näkökulmia vanhuuden sosiaaliseen rakentumiseen.

Tässä tutkimuksessa sosiaali- ja terveysala huomioitiin ainoastaan eräänä kontekstina. Jatkossa voitaisiin huomio kiinnittää siihen, miten sosiaali- ja terveysalan opetuksessa puhutaan vanhuudesta ja miten siihen suhtaudutaan. Näin ollen olisi mahdollista tarkastella myös sitä, miten nämä opetuksessa käytetyt vanhuuden merkityksellistämistavat vaikuttavat opiskelijoiden tapoihin merkityksellistää vanhuutta. Tällöin voitaisiin huomioida se, miten opiskelijoiden käsitykset vanhuudesta muuttuvat koulutuksen aikana. Myös se, miten vanhustyötä tehneet merkityksellistävät vanhuutta, antaisi mielenkiintoisen vertailukohdan opiskelijoiden käsityksille. Havainto siitä, että fiktiivinen aineisto monipuolistaa vanhuskuvausta, antaa aihetta lisätutkimukselle. Esimerkiksi se, miten erilaisten kulttuurituotteiden hyödyntäminen opetuksessa vaikuttaa vanhuskäsitteisiin ja näin myös vanhustyön houkuttavuuteen. Toisaalta tarvittaisiin monipuolista tutkimusta siitä, miten vanhat ihmiset itse merkityksellistävät vanhuuttaan. Tutkimusasetelmana se toisi esiin vanhojen ihmisten näkökulman.

LÄHTEET

- Atchley R.C. 2000. Social forces and aging. An introduction to social gerontology. 9 painos. Wadsworth, Belmont, CA.
- Bennett T. & Gaines J. 2010. Believing what you hear: the impact of aging stereotypes upon the old. *Educational gerontology* 36(5), 435–445.
- Burr V. 1995. *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.
- Burr V. 2003. *Social Constructionism*. London: Routledge.
- Cozort R.W. 2008. Student nurses' attitudes regarding older adults: Strategies for fostering improvement through academia. *Teaching and Learning in Nursing* 3, 21–25
- Cuddy A.J.C, Norton M.I. & Fiske, S.T. 2003. This old stereotype: the pervasiveness and persistence of the elderly stereotype. *Journal of Social Issues* 61(2) 267–285.
- Fairclough N. 1992. *Discourse and social change*. Cambridge: Polity Press.
- Fairclough N. 1997. *Miten media puhuu*. V. Blom & K. Hazard (Suom.) Tampere: Vastapaino.
- Flygar M. 2006. Seniorit sivuilla. Suomalainen vanhuus Helsingin Sanomien uutisteksteissä. Jyväskylän yliopisto. Viestintätieteiden laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Faucault M. 1982. The Subject and Power. *Critical Inquiry* 8 (4), 777–795.
- Gergen K.J. 1999. *An Invitation to Social Construction*. London: Sage Publications.
- Hakovirta M. 1994. *Lehdistön kuva vanhuudesta ja vanhuksista*. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Hall S. 1997. *Representation: cultural representations and signifying practices*. London: Sage Publications.
- Halonen I-K. 2002. Sukupuolen paikkoja median ikämatriisissa. *Tiedotustutkimus* 3.
- Harris D. K. 2007. *The sociology of aging*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Heikkinen V. 2000. Teksteihin tunkeutuvat todellisuudet. Teoksessa V. Heikkinen, P. Hiidenmaa & U. Tiililä (toim.) *Teksti työnä, virka kielenä*. Helsinki: Gaudeamus, 116–213.
- Heinoja M. 2002. Ikääntymisdiskurssi Ilta-Sanomissa. Jyväskylän yliopisto. Terveystieteiden laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Henderson J., Xiao L., Siegloff L., Kelton M., & Peterson J. 2008. Older people have lived their lives: First year nursing students' attitudes towards older people. *Contemporary Nurse* 30(1), 32–45.
- Hirvonen R., Nuutinen P., Rissanen S. & Isola A. 2004. Miksi vanhustyö ei kiinnosta?

- Sosiaali- ja terveysalan opiskelijoiden asenteet vanhuksia kohtaan ja heidän käsityksensä suomalaisesta vanhustyöstä koulutuksen eri vaiheissa. *Hoitotiede* 5, 235–246.
- Hjelt A. 1992. Vanhuus sanomalehdistön kuvaamana – kansanterveystieteellinen näkökulma. Jyväskylän yliopisto. Terveystieteiden laitos. Lisensiaattityö.
- Hummert M.L. 2010. Age stereotypes and aging. Teoksessa W.K. Shaie & S. L. Willis (toim.) *The handbook of psychology of aging*. 7.painos. London: Elsevier, 249–262.
- Hytti H. 2010. Ikääntynyt nainen mediassa. Jyväskylän yliopisto. Terveystieteiden laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Ilmola L. & Casti J. 2014. Hyvinvointiyhteiskunta 2030. Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnan julkaisu 2/2014.
- ISK= Hakulinen A., Vilkuna M., Korhonen R., Koivisto V., Heinonen T-R. & Alho I. 2005. *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Jokinen A., Juhila K. & Suoninen E. 1993. Diskursiivinen maailma. Teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 17–47.
- Jokinen A. 1999. Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 37–53.
- Jyrkämä J. 2001. Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa A. Sankari & J. Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino, 267–323.
- Jyrkämä J., Puustelli A. & Ylilahti M. 2009. Ikääntyvän väestön yhteiskunta – visiot, riskit ja ratkaisumallit sosiaaligerontologisessa keskustelussa. Teoksessa M. Vaarama (toim.) *Ikääntyminen riskinä ja mahdollisuutena. Poliittisen kestävyuden alaryhmän raportti*. Valtioneuvoston kanslian raportti, 147–170.
- Kain P. 1998. *How to Do a Close Reading*. Viitattu 30.6.2015.
<http://writingcenter.fas.harvard.edu/pages/how-do-close-reading>.
- Kangas I. & Nikander P. 1999. Johdanto. Teoksessa I. Kangas & P. Nikander (toim.) *Naiset ja ikääntyminen*. Helsinki: Gaudeamus, 7–26.
- Koskinen S. 2004. Ikääntyneiden voimavarat. *Ikääntyminen voimavarana - Tulevaisuusselonteon liiteraportti 5*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33, 24–90.
- Koskinen S. 2005. Ikääntymisen voimavarat gerontologisen vanhustyön taustalla. *Gerontologia* 4, 198–199.

- Koskinen S. 2013. Ikääntyvien yliopiston keskustelutilaisuus ”Ikä on mahdollisuus” Tieteen Päivillä 16.1.2013 Helsingissä.
- Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn turvaamisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista 980/2012.
- Laslett P. 1989. *A fresh map of life. The emergence of the third age.* London: Weidenfeld and Nicolson.
- Laslett P. 1991. *A fresh map of life.* London: Weidenfeld and Nicolson.
- Lumme-Sandt K. 2011. Images of ageing in 50+ magazine. *Journal of Aging Studies* 25 (1), 45–51.
- Luukka M-R. 2000. Näkökulma luo kohteen: diskurssitutkimuksen taustaoletukset. Teoksessa K. Sajavaara & A. Piirainen-Marsh (toim.) *Kieli, diskurssi & yhteisö* Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto, 133–160.
- Luukka M-R. 2002. M.A.K. Halliday ja systeemis-funktionaalinen kielitiede. Teoksessa H. Dufva & M. Lähteenmäki (toim.) *Kielentutkimuksen klassikoita.* Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto, 89–123.
- Marin M. 1996. Minkä ikäinen olettekaan, rouva? Teoksessa T. Aittola, L. Alanen & P. Rantamaa (toim.) *Minkä ikäinen olettekaan, rouva?* Jyväskylän yliopisto. *Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja* 5, 3–9.
- Marin M. 2002. Yhteiskunta ja hyvä vanheneminen: Lähestymistapoja hyvän vanhenemisen yhteiskunnallisiin ehtoihin. Teoksessa E. Heikkinen & M. Marin (toim.) *Vanhuuden voimavarat.* Helsinki: Tammi, 89–118.
- Mulley G. 2007. Myths of ageing. *Clinical Medicine* 7(1), 68–72.
- Nikander P. 1999. Ikääntyvä yhteiskunta ja tulevaisuuden ikääntyvä nainen. Teoksessa P. Nikander & I. Kangas (toim.) *Naiset ja ikääntyminen.* Helsinki: Gaudeamus, 211–228.
- Pakarinen M. 2004. Kohdattu, ulkopuolinen vanhuus – diskurssianalyttinen tutkimus vanhuudesta sanomalehdessä. Tampereen yliopisto. *Terveystieteiden laitos. Pro gradu -tutkielma.*
- Palmore E. 1999. *Ageism: positive and negative.* New York: Springer publishing co.
- Parjanne M-L. 2004. Väestön ikärakenteen muutoksen vaikutukset ja niihin varautuminen eri hallinnonaloilla. *Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä* 2004:18.
- Pietikäinen S. 2000. Kriittinen diskurssianalyysi. Teoksessa K. Sajavaara & A. Piirainen-Marsh (toim.) *Kieli, diskurssi & yhteisö.* Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus, Jyväskylän yliopisto, 191–219.

- Pietikäinen S. & Mäntynen A. 2009. Kurssi kohti diskurssia. Tampere: Vastapaino.
- Pietikäinen S. & Leppänen S. 2007. Saamelaiset toisin sanoin. Teoksessa J. Kuortti, M. Lehtonen & O. Löytty (toim.) Kolonialismin jäljet. Helsinki: Gaudeamus, 175–189.
- Rahkonen J. & Mäkinen M. 2013. Eloisa Ikä -kyselytutkimuksen tulokset. Viitattu 13.1.2015. http://eloisaika-fi-bin.directo.fi/@Bin/1b00c89430eb64fc1f86abb81281b2c8/1422882794/application/pdf/83872/Suomalainen%20ik%C3%A4gallup%202013_Eloisa%20ik%C3%A4.pdf.
- Rantamaa P. 2001. Ikä ja sen merkitykset. Teoksessa A. Sankari & J. Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 49–95.
- Rintala T. 2003. Vanhuskuvat ja vanhustenhuollon muotoutuminen 1850-luvulta 1990-luvulle. *Stakes, tutkimuksia* 132.
- Rowe J.W. & Kahn R.L. 1998. *Successful aging*. New York: Pantheon.
- Ruoppila I. 1992. 65–84 -vuotiaiden asennoituminen ikään ja vanhenemiseen. *Gerontologia* 6 (1), 3–21.
- Saarenheimo M. 2014. Mitä vanhuudelle on tapahtunut? Viitattu 11.2.2015. <http://eloisaika-fi-bin.directo.fi/@Bin/078b77b11f41a80dc6de0ec7bb1b8a78/1428075941/application/pdf/115277/Mit%C3%A4%20vanhuudelle%20on%20tapahtunut.pdf>
- Sankari A. & Jyrkämä J. 2001. Esipuhe. Teoksessa A. Sankari & J. Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino, 7–13.
- Svinhufvud K. 2007. *Kokonaisvaltainen kirjoittaminen*. Helsinki: Tammi
- Söderhamn O, Lindencrona C. & Gustavsson S.M. 2001. Attitudes toward older people among nursing students and registered nurses in Sweden. *Nurse Education Today* 21, 225–229.
- Thornton J.E. 2002. Myths of aging or ageist stereotypes. *Educational gerontology* 28 (4), 301–312.
- Tiittula L. 1994. Suomalaisen puhekulttuurin stereotyyppit ja todellisuus. Teoksessa L. Laurinen & M-R. Luukka (toim.) Puhekulttuurit ja kielten oppiminen. Jyväskylä: Suomen soveltavan kielitieteen yhdistyksen (AFinLA) julkaisuja no. 52, 95–107.
- Tikka M. 1994: Kalenteri-iästä omaelämäkerralliseen ikään. Teoksessa A. Uutela & J-E. Ruth (toim.) *Muuttuva vanhuus*. Tampere: Gaudeamus, 81–101.
- Tilastokeskus 2012. Viitattu 23.2.2015. <http://www.stat.fi/til/vaenn/index.html>.

- Uotila H., Lumme-Sandt K. & Saarenheimo M. 2010. Lonely older people as a problem in society – construction in Finnish media. *International Journal of Ageing and Later Life* 5(2), 103–130.
- Uotinen V. 1995. Minkälainen ihminen on vanha? Ikästereotyyppiat tuttua vanhaa ihmistä koskevissa kuvauksissa. *Gerontologia* 9 (3), 165–173.
- Vaarama M. 2009. Ikääntyneiden elämänlaatu ja hoivakysymys. Teoksessa M. Vaarama (toim.) *Ikääntyminen riskinä ja mahdollisuutena. Poliittisen kestävyuden alaryhmän raportti. Valtioneuvoston kanslian raportti*, 118–146.
- Vaarama M. Hakkarainen A. & Laaksonen S. 1999. Vanhusbarometri 1998. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 1999:3. Viitattu 16.1.2012.
<http://pre20031103.stm.fi/suomi/pao/julkaistut/paosisallys2.htm>.
- Vakimo S. 2001. Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäntäytännöistä. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 818.
- Vilkuna K. H. J. 2002. Vanhus sääty-yhteiskunnan elämänportilla. Teoksessa E. Heikkinen & M. Marin (toim.) *Vanhuuden Voimavarat*. Helsinki: Tammi, 69–88.

LIITE 1

SUOSTUMUS TUTKIMUKSEEN OSALLISTUMISESTA

Kerään gerontologian ja kansanterveystieteen pro gradu -tutkielmaa varten tekstiaineiston, jossa kartoitetaan sosiaali- ja terveysalan opiskelijoiden ajatuksia vanhuudesta. Aineiston kerääminen tapahtuu kahdessa vaiheessa. Ensimmäisessä vaiheessa opiskelija kirjoittaa vapaan kirjoittamisen menetelmällä (esitellään aineistonkeruun yhteydessä) tekstin, jossa hän reflektoi ajatuksiaan vanhuudesta. Toisessa vaiheessa kirjoittamisen virikkeenä käytetään jaksoa elokuvasta Kultalampi.

Aineistona käytettävät kirjoitelmat analysoin diskurssianalyysin menetelmiä käyttäen. Kysymys on siis laadullisesta tutkimuksesta.

Kirjoitelmat käsitellään nimettöminä, eikä niitä käytetä muuhun tarkoitukseen. Kirjoitelmia ei myöskään arvoteta. Tutkimuksen valmistuttua kirjoitelmat hävitetään asianmukaisesti. Tutkielmatekstissä käytän tutkittavaa ilmiötä valaisevia aineistoesimerkkejä.

Olen perehtynyt tutkimusta koskevaan informaatioon ja annan luvan käyttää kirjoittamiani tekstejä tutkimusaineistona.

Paikka, aika

Allekirjoitus, nimenselvennys

Osallistumisesta kiittäen

Hanna Kuitunen

Gerontologian ja kansanterveystieteen opiskelija, Jyväskylän yliopisto